

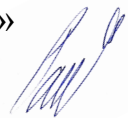
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Катедра медіакомунікацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
(ІННОВАЦІЙНИЙ МАГІСТЕРСЬКИЙ ПРОЄКТ)

**ІНСТРУМЕНТИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД НЕЗАЛЕЖНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО
ВИДАННЯ «ГВАРА МЕДІА»**

Виконала:

студентка 2 курсу групи СК-61
денної форми навчання
другого (магістерського) рівня
спеціальності 061 Журналістика
освітньо-професійної програми
«Аудіовізуальні медіа
та цифрова журналістика»
Поліна КУЛІШ

Наукова керівниця:

старша викладачка
Олена ТОЛСТОКОРА

Харків — 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет соціологічний

Катедра медіакомунікацій

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 061 Журналістика

освітньо-професійна програма "Аудіовізуальні медіа та цифрова журналістика"

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувача катедри

_____ Л. В. СТАРОДУБЦЕВА

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ІННОВАЦІЙНИЙ МАГІСТЕРСЬКИЙ ПРОЄКТ)
КУЛІШ ПОЛІНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

1 Тема проєкту: «Інструменти журналістського документування воєнних злочинів: досвід незалежного регіонального видання «Твара Медіа»»,

керівниця проєкту: ТОЛСТОКОРА Олена Григорівна, старша викладачка.

затверджені наказом по університету від " ____ " _____ 2024 року № ____

2 Строк подання студентом проєкту: 22 листопада 2024 року

3 Перелік питань, які потрібно розробити:

- обґрунтувати актуальність теми дослідження;
- визначити мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, теоретичну та емпіричну основу проєкту;
- окреслити наукову новизну і практичне значення роботи;
- проаналізувати досліджуваний феномен;
- виконати емпірико-практичну частину проєкту;
- зробити висновки до проведеного дослідження;
- оформити текст і список використаних джерел у відповідності до існуючих вимог.

4 План роботи над проектом

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Визначення структури кваліфікаційного магістерського проекту
2	Збір матеріалу, добір літератури з теми
3	Робота над текстом кваліфікаційного магістерського проекту, підготовка першого варіанту тексту у чорновій редакції, обговорення тексту з керівником проекту
4	Доробка тексту з урахуванням пропозицій керівника проекту
5	Робота над емпірико-практичною частиною кваліфікаційного магістерського проекту
6	Підготовка й оформлення списку використаних джерел, рисунків, таблиць, додатків
7	Узгодження остаточного варіанту тексту та опису емпірико-практичної частини кваліфікаційного магістерського проекту з керівником
8	Підготовка анотацій до проекту
9	Одержання висновку керівника проекту і рецензії зовнішнього експерта на кваліфікаційний магістерський проект

5 Дата видачі завдання: 25 жовтня 2023 року

Студентка

П. О. КУЛШ

Керівниця проекту

О. Г. ТОЛСТОКОРА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІНСТРУМЕНТИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ...8	
1.1 Поняття воєнного злочину в Україні та світі: історико-теоретичний аспект.....	8
1.2 Журналістика в контексті воєнних конфліктів: теоретичні засади аналізу.....	21
1.3 Еволюція методів журналістського документування воєнних подій.....	32
1.3.1 Роль журналістики у великих світових війнах: Перша та Друга світові війни.....	32
1.3.2 Інновації та зміни в журналістиці під час воєнних конфліктів початку ХХІ ст.....	35
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2 ДОКУМЕНТАЦІЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД.....	39
2.1 Типологія журналістських методів документування воєнних злочинів в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну.....	39
2.2 Діяльність незалежного регіонального видання «Гвара Медіа» під час російсько-української війни.....	46
2.3 Інструменти, методи та етичні міркування в документуванні воєнних злочинів журналістами «Гвара Медіа».....	55
Висновки до розділу 2.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Журналістика традиційно відіграє вирішальну роль у висвітленні збройних конфліктів та розкритті воєнних злочинів. З розвитком технічних засобів і вдосконаленням правової бази, зростала й кількість задокументованих кореспондентами фактів злочинів під час воєн. Ключове завдання медійників — забезпечити суспільство об'єктивною інформацією та сприяти публічному обговоренню нагальних питань.

В умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році гостро постала потреба задокументувати воєнні злочини росії. Отже, тема еволюції методів журналістського документування набула особливої актуальності. Адже ця війна — перша, що транслюється в режимі реального часу, тож виявити нові аспекти, з якими працюють українські та міжнародні кореспонденти в Україні, та використати їх для кращого документування російських воєнних злочинів є вкрай актуальним. Для розуміння того, як формувалося поняття воєнного злочину та еволюції підходів до їх фіксації, важливо проаналізувати історичний контекст. Досвід регіональних медіа, як от харківського незалежного видання «Гвара Медіа», відіграє в цьому контексті важливу роль у документуванні воєнних злочинів рф. Їхня близькість до подій забезпечує доступ до інформації, яка може бути не помічена на національному або міжнародному рівні. Таким чином, журналісти на місцях можуть стати свідками та документаторами воєнних злочинів у момент їх скоєння, збираючи цінні докази, які згодом можуть стати підґрунтям для розслідувань та притягнення винних до відповідальності. Матеріали журналістів можуть слугувати доказами для міжнародних судів. Медіа також привертають увагу світової спільноти до злочинів і тиснуть на рф. Отже, документування цих злочинів набуває міжнародного значення.

Ступінь вивченості теми. У контексті дослідження інструментів журналістського документування воєнних злочинів особливої ваги набувають праці у сфері воєнної журналістики, репортажної роботи в зонах конфліктів та ролі ЗМІ у висвітленні воєнних дій та їхніх наслідків. Вагомий внесок у розробку цих тем зробили такі відомі закордонні дослідники як С. Аллан, М. Бел, К. Брантс, Л. Віросткова, Р. Вільямс, Б. Зелізер, Н. Карпент'є, С. Карстедт, Р. Кібл, Р. Оттосен, К. Пейн, Г. Сімонст, А. Стіг, Р. Спелман, Г. Тамбер, Д. Темпл-Растон, Дж. Хікман, Л. Чуліаракі, М. Шапіро та ін. В українському науковому дискурсі питання журналістської діяльності в умовах воєнного часу розглядали К. Акопян, С. Бакун, Н. Гуменюк, В. Жугай, В. Іванов, С. Кость, М. Нетреба, А. Червінчук, К. Чернікова, В. Чепурний, Т. Чумак та інші.

Проте, попри наявність праць у суміжних галузях, комплексних досліджень, присвячених безпосередньо інструментам журналістського документування воєнних злочинів, поки що бракує. Як і в більшості країн світу, в Україні це питання набуло особливої актуальності лише з початком широкомасштабного російського вторгнення 2022 року та жахливих злочинних дій окупантів на українській землі. Тож, хоча окремі аспекти журналістської діяльності в зонах бойових дій та особливості роботи зі збору інформації та матеріалів про воєнні злочини висвітлювалися раніше, комплексне вивчення інструментарію та методів їх застосування в українських реаліях на прикладі роботи регіонального незалежного видання досі залишається перспективним напрямком досліджень.

Мета і завдання дослідження. *Мета* магістерського проекту полягає у визначенні інструментарію журналістського документування воєнних злочинів в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну на основі аналізу досвіду незалежного регіонального видання «Гвара Медіа».

Зокрема, дослідження спрямоване на вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні засади аналізу поняття воєнного злочину;

- дослідити еволюцію журналістики в умовах збройних конфліктів та здійснити типологічний аналіз методів документування воєнних злочинів в сучасній журналістиці в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну;
- розглянути застосування інструментів журналістського документування воєнних злочинів РФ у Харківській області на прикладі діяльності незалежного регіонального видання «Гвара Медіа»;
- описати практичні інструменти, методи та етичні аспекти журналістського документування воєнних злочинів на основі авторського досвіду роботи в незалежному регіональному виданні «Гвара Медіа»;
- розробити цифрову абетку журналістського документування воєнних злочинів.

Об'єктом дослідження виступають інструменти журналістського документування воєнних злочинів, а *предметом* — інструменти, що використовує незалежне регіональне видання «Гвара Медіа» для документування воєнних злочинів.

Методи дослідження. Зважаючи на те, що інструменти журналістського документування воєнних злочинів вивчають такі сфери знань як журналістика, історія, юриспруденція, у даному курсовому проєкті застосовується міждисциплінарний підхід.

Для досягнення мети проєкту застосовуються різноманітні загальнонаукові методи дослідження, такі як методи аналізу, синтезу, аналогії, класифікація та типологізація, а також історичний і логічний підходи.

Для розв'язання окремо поставлених завдань проєкту використовуються такі спеціально-наукові методи:

— порівняльно-правовий (для порівняльного аналізу законодавчої бази України та міжнародних організацій у контексті поняття та правового регулювання воєнного злочину);

— історико-генетичний (для вивчення становлення й еволюції інструментів журналістського документування воєнних злочинів у історичній ретроспективі);

— типологічний (для визначення основних типів інструментів журналістського документування воєнних злочинів);

— case studies (для окреслення важливості журналістського документування воєнних злочинів для суспільства на конкретних прикладах)

— глибинних інтерв'ю (для окреслення глибини розвитку досліджуваного об'єкта та визначення мотивацій журналістської діяльності в документуванні воєнних злочинів).

Теоретичну основу дослідження складають концепція «ворогів людства» Цицерона, систематизація воєнних злочинів Френсіса Лібера, концепція особистої відповідальності за воєнні злочини Роберта Джексона, концепція воєнних злочинів як частини міжнародного гуманітарного права Герша Лаутерпахта, концепція геноциду як цілеспрямованого вбивства певної групи людей Рафаеля Лемкіна, концепція воєнного злочину та покарання за нього Шерифа Біссуїні, концепції документування воєнних злочинів в Україні Наталії Гуменюк та інші.

Емпірична основа проєкту містить журналістські матеріали, фото- та відеозаписи геноциду в Руанді, різанини в Сребрениці, хімічної атаки сирійського уряду у Гуті та злочини росії на окупованих територіях України, представлені в таких джерелах, як українські та міжнародні онлайн-медіа: *Гвара Медіа, ZMINA, Медіамейкер, BBC, FP, NPR, The New York Times, The Times* тощо, пов'язаних з журналістським документуванням воєнних подій; правова база щодо воєнних злочинів Міжнародного кримінального суду, Червоного Хреста, Женевських конвенцій, Гаазьких конвенцій, Нюрнберзької хартії; Харківської правозахисної групи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській медіатеорії здійснено системний аналіз історичного та сучасного контексту

журналістського документування воєнних подій на матеріалах власного журналістського досвіду роботи під час російсько-української війни, проведенні власного емпіричного дослідження, присвяченого компаративному аналізу правової бази міжнародної документації щодо воєнних злочинів, запропоновано авторську типологію методів журналістського документування воєнних злочинів; проаналізовано діяльність регіонального видання «Гвара Медіа», надано авторську структуру інструментів, методів та етичних аспектів журналістського документування воєнних злочинів.

Апробація. Основні положення і результати нашого проекту були апробовані під час роботи авторки в ролі журналіста на деокупованих територіях Харківської області та знайшли відображення в серії авторських публікацій *Гвара Медіа* [96—101], досвід авторки став підґрунтям для статті про те, як журналісти протистоять віктарній травмі.

Структура та обсяг проекту. Проект складається зі вступу, двох розділів (у тому числі шістьох підрозділів), висновків, списку використаних джерел (103 найменування, з них 56 — іноземними мовами, 39 — досліджувані джерела, 9 — авторські розробки у галузі) і додатку. Проект містить три рисунки. Загальний обсяг проекту — 90 сторінок (з них основна частина — 74 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

1.1 Поняття воєнного злочину в Україні та світі: історико-теоретичний аспект

Уявлення про воєнні злочини почали формуватися ще з давніх часів. Поняття міжнародного злочинця вперше сформулював Цицерон у Римській імперії, запровадивши концепцію «ворогів людства» (*hostes humani generis*) [27]. За його ідеєю, певні злочини зачіпають інтереси всієї міжнародної спільноти, тому винних можна карати незалежно від місця та жертв злочину. У XVII столітті до міжнародних злочинців відносили піратів і работорговців, хоча сьогодні з цих діянь міжнародним злочином вважається лише работоргівля. За даними, що наведені у дослідженні італійського професора з міжнародного права Е. Греппі, перший задокументований судовий процес за воєнні злочини відбувся 1474 року, коли Петер фон Гагенбах, німецький військовий командир, постав перед трибуналом Священної Римської імперії [28]. Його судили за злочини, скоєні під час окупації міста Брайзаха. Попри те, що обвинувачений стверджував про виконання наказів вищого командування, його було страчено. Утім, формалізація та кодифікація поняття «воєнний злочин» як окремої правової концепції набула розвитку лише у XIX та XX століттях. Відповідно до проаналізованих наукових робіт [7; 22; 27; 28; 32; 36—39; 46; 54], ми можемо виділити певні етапи розвитку уявлень про поняття воєнних злочинів. Одним з перших проявів загального занепокоєння щодо поводження з людьми під час збройних конфліктів стало створення Червоного Хреста в 1863 році та прийняття першої Женевської конвенції в 1864 році. Першою ж систематизованою спробою визначити широкий спектр

воєнних злочинів була «Інструкція для управління арміями Сполучених Штатів у польових умовах» — також відома як «Кодекс Лібера» на честь її головного автора, прусько-американського юриста і політичного філософа, Френсіса Лібера — яка була видана президентом США Авраамом Лінкольном як Генеральний наказ № 100 під час Громадянської війни в США і розповсюджена серед військовослужбовців у 1863 році. Кодекс Лібера стверджував, що «серйозним порушенням законів війни є примус підданих ворога до служби на користь уряду-переможця», і забороняв «безглузде насильство, вчинене проти людей в окупованій країні» [40], включаючи зґвалтування, каліцтва і вбивства, які каралися смертною карою. За Греппі, в англійській мові термін «воєнний злочин» вперше з'явився у 1906 році. Це було в книзі «Міжнародне право» відомого юриста Лассі Оппенгейма. Німецькою мовою термін «воєнний злочин» вперше вжив у 1872 році Йоганн Каспер Блюнчлі [28]. Він вважав, що це просто військові, які діють без наказу у воєнний час, що є воєнним злочином.

Кодекс Лібера надалі послужив основою для Гаазьких та Женевських конвенцій. Гаазькі конвенції, укладені в 1899 і 1907 роках у Нідерландах, були одними з перших офіційних документів, що визначали закони війни та воєнні злочини в міжнародному праві [77]. Вони прагнули регулювати ведення військових дій та сприяти захисту незахищених осіб під час збройних конфліктів. У цей період стала формуватися ідея розмежування законних і незаконних засобів ведення війни. Міжнародні правові документи та статути, зокрема установчі акти Міжнародного кримінального суду, а також трибуналів щодо воєнних злочинів у Югославії та Руанді, офіційно закріпили та систематизували правові визначення воєнних злочинів, викладені в Гаазьких та Женевських конвенціях, для подальшого застосування в міжнародному судочинстві.

Внаслідок масштабних руйнувань та людських втрат Першої світової війни міжнародна спільнота розпочала правові процедури з ідентифікації та

покарання винуватців воєнних злочинів [28]. У 1921 році було створено Комісію для покарання воєнних злочинців. Комісія склала список із 900 підозрюваних і планувала судити їх у національних судах країн-переможниць. Особливу увагу приділяли останньому німецькому імператору кайзеру Вільгельму II, але він отримав притулок у Нідерландах, де його відмовились видати. Більшість підозрюваних також unikли покарання через небажання Німеччини їх видавати. У результаті компромісу лише невелика кількість справ розглядалась у Лейпцигу, де винні отримали незначні терміни ув'язнення — від кількох місяців до чотирьох років. На думку авторів, неналежне та несправедливе правосуддя щодо воєнних злочинців після Першої світової війни створило передумови для повторення жорстоких злочинів у наступних військових конфліктах.

Друга світова війна стала переломним моментом у формуванні сучасного розуміння воєнних злочинів, коли союзні держави чітко задокументували та оголосили про наміри притягнути до відповідальності представників нацистського режиму Гітлера за скоєні злочини. Відтак, Нюрнберзький процес (1945—1946) став ключовим етапом у формуванні сучасного юридичного тлумачення воєнних злочинів, базуючись на положеннях Лондонської хартії від 8 серпня 1945 року. Для реалізації цієї мети було створено Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, який класифікував злочини на три категорії:

— злочини проти миру, які включали підготовку та розв'язання агресивної війни;

— воєнні злочини (або «звичайні воєнні злочини»), які включали вбивства, жорстоке поводження та депортацію;

— злочини проти людяності, які включали політичні, расові та релігійні переслідування цивільного населення [32].

Остання категорія включає те, що зазвичай називають геноцидом. Термін «геноцид» був запропонований польсько-американським

правознавцем Рафаелем Лемкіним і вперше з'явився в друкованому вигляді в його праці «Панування Осі в окупованій Європі»: Закони окупації, аналіз уряду, пропозиції щодо відшкодування» (1944) [37; 38]. Геноцид є злочином за міжнародним правом, незалежно від того, чи визнано його злочином у країні, де він відбувається. Підбурювання до геноциду також є кримінально караним діянням. Конвенція визначила геноцид міжнародним злочином, який підлягає судовому переслідуванню в будь-якій країні. Однак, оскільки на момент проведення Нюрнберзького процесу юридичне визначення геноциду ще не було сформовано, тому нацистських злочинців не притягнули до відповідальності за цією статтею. Трибунал розглянув справи 22 вищих нацистських керівників, з яких переважну більшість визнали винними, а 12 осіб засудили до страти. У контексті Нюрнберзького процесу визначні правники зробили вагомий внесок у розвиток міжнародного права. Зокрема, головний прокурор США Роберт Х. Джексон висунув концепцію індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародних норм [32], а австрійський юрист українського походження Герш Лаутерпахт сприяв впровадженню воєнних злочинів до офіційної документації трибуналу [36]. Його також вважають одним з тих, хто започаткував підходи сучасного міжнародного права, зокрема поняття про права людини та злочини проти людяності. За Грєппі, після Нюрнберзького процесу подальші суди над нацистськими воєнними злочинцями проводилися під егідою Закону Контрольної ради № 10 [28]. Згідно з цим дослідженням, японських підсудних судив військовий трибунал у Токіо, створений за зразком Нюрнберзького, що проходив протягом 1946—1948 років. З 25 японських підсудних 7 були засуджені до повішення, 16 — до довічного ув'язнення, а 2 — до менших термінів. Однак більшість цих ув'язнених були згодом помилувані або умовно-достроково звільнені до 1958 року [там саме]. Від самого початку судові процеси над воєнними злочинцями були відкинуті критиками як «правосуддя переможця», оскільки переслідувалися лише

особи з переможених країн. У той час, як деякі суперечливі дії осіб з країн-переможців не були визнані воєнними злочинами. Так, наприклад, — зазначає Греппі, — наліт на Токіо в рамках операції «Мітинггауз» та атомні бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Під час судових процесів у Нюрнберзі та Токіо союзники не переслідували німців та японців за бомбардування міст, наприклад, за бомбардування Варшави, Роттердама та британських міст під час бліцкригу, а також за невибіркові атаки на китайські міста. Попри це Нюрнберзький і Токійський процеси створили прецедент судового переслідування осіб за воєнні злочини, злочини проти миру та злочини проти людства, попри відсутність чіткої правової бази на той час.

Після Нюрнберзького і Токійського процесів у численних міжнародних договорах і конвенціях була зроблена спроба розробити всеосяжне визначення воєнних злочинів, яке можна було б застосувати. Чотири окремі Женевські конвенції, ухвалені між 1864—1949 роками, формують основу поведінки у воєнний час згідно з міжнародним правом:

1. Перша конвенція (1864): Про поранених і хворих у чинній армії;
2. Друга конвенція (1906): Для поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії у військово-морському флоті;
3. Третя конвенція (1929): Про поводження з військовополоненими;
4. Четверта конвенція (1949): Про захист цивільного населення [67].

Вони теоретично визнали кримінально караними певні дії, вчинені з порушенням законів і звичаїв війни. Усі держави-члени ООН ратифікували їх. Конвенції передбачали захист поранених, хворих, військовослужбовців, які зазнали корабельної аварії, військовополонених і цивільних осіб. Однак, як і конвенція про геноцид, Женевські конвенції передбачали, що судові процеси мають організовуватися окремими урядами. У 1977 році було прийнято два додаткових протоколи, що роз'яснювали та доповнювали Женевські конвенції:

- Протокол I (1977): Захист жертв міжнародних конфліктів;

— Протокол II (1977): Захист жертв неміжнародних конфліктів [67].

Визнаючи, що багато конфліктів мають внутрішній, а не міжнародний характер, другий протокол надав більший захист партизанам у громадянських війнах або війнах за «самовизначення». Крім того, у 2005 році було прийнято третій протокол про прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Утім, ці протоколи залишаються нератифікованими кількома країнами, зокрема США, Ізраїлем, Індією та Пакистаном. Женевські конвенції та їхні додаткові протоколи стали вагомим кроком у гуманізації військових конфліктів, деталізувавши правила поведження під час воєн та запровадивши чітку систему захисту цивільного населення, полонених та інших осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях.

Після закінчення Нюрнберзького та Токійського процесів міжнародне правосуддя щодо воєнних злочинців відбулося через 50 років. Лише в 1990-х роках міжнародна спільнота відновила практику створення спеціалізованих трибуналів. У 1993 році ООН заснувала Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ), а наступного року — Міжнародний трибунал щодо Руанди (МТР) [28]. Обидва судові органи мали принципово важливі спільні характеристики: вони були міжнародними установами, розташованими в різних частинах світу (МТКЮ — у Гаазі, МТР — в Аруші, Танзанія), мали уніфіковані статuti та спільну апеляційну палату. На відміну від своїх попередників повоєнної доби, які могли застосовувати смертну кару, ці трибунали обмежилися призначенням тюремного ув'язнення.

Статuti трибуналів передбачали надзвичайно широке тлумачення воєнних злочинів. МТКЮ отримав юрисдикцію над чотирма категоріями злочинів: серйозними порушеннями Женевських конвенцій, порушеннями законів і звичаїв війни, геноцидом та злочинами проти людяності. МТР мав дещо вужчу юрисдикцію, зосередившись переважно на керівництві Руанди, залишивши переслідування рядових виконавців національним судовим

системам [83]. Принципово важливим досягненням обох трибуналів стало офіційне визнання сексуального насильства війсьним злочином. Вони розглядали справи про зґвалтування, вбивства, тортури, депортації та поневолення, послідовно демонструючи, що такі дії є неприпустимими за міжнародним правом. Трибунали послідовно дотримувалися принципів, закладених у Нюрнберзі та Токіо: жодна посадова особа, навіть глава держави, не могла уникнути кримінальної відповідальності. Яскравим прикладом став президент Югославії Слободан Мілошевич, якого у 1999 році було офіційно обвинувачено, а у 2001 році заарештовано та доправлено до Гааги. Важливими правовими новаціями стали доктрини командування та відповідальності вищого керівництва. Військові та цивільні керівники несли відповідальність за злочини підлеглих, якщо вони знали або мали знати про такі дії. Також було чітко визначено, що виконання наказу не звільняє від кримінальної відповідальності, хоча може розглядатися як пом'якшувальний фактор. Таким чином, міжнародні трибунали 1990-х років не лише відновили практику переслідування війсьних злочинців, але й суттєво розвинули міжнародне кримінальне право, запозичивши та вдосконаливши принципи Нюрнберзького та Токійського процесів.

Звернімося до Римського статуту [89], який у 1998 році створили та підписали 120 країн у Римі. Римський статут — це договір про створення Міжнародного кримінального суду (МКС) з постійним місцезнаходженням у Гаазі. Статут надав МКС юрисдикцію щодо злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та війсьних злочинів. Суд розпочав свою діяльність 1 липня 2002 року, і до 2019 року статут ратифікували понад 120 країн; три постійні члени Ради Безпеки ООН (Китай, Росія та США), однак, не схвалили його. 1 липня 2002 року було створено Міжнародний кримінальний суд (МКС) — договірний суд, розташований у Гаазі, для переслідування війсьних злочинів, скоєних до або після цієї дати. Деякі країни, зокрема, США, Китай, Росія та Ізраїль, критикували цей суд. Сполучені Штати все ще беруть участь

у ньому як спостерігач. Стаття 12 Римського статуту передбачає юрисдикцію над громадянами держав, які не є учасниками договору, якщо їх звинувачують у скоєнні злочинів на території однієї з держав-учасниць. МКС має юрисдикцію над цими злочинами лише тоді, коли вони є «частиною плану чи політики або частиною широкомасштабного вчинення таких злочинів» [там само]. Римський статут став основою сучасного міжнародного права у сфері міжнародних злочинів.

Сучасне міжнародне право виробило чітку та комплексну систему класифікації воєнних злочинів, які розглядаються як особливо тяжкі порушення усталених норм міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема *Hague Conventions, International Humanitarian Law* [75—79]. Ключова особливість таких злочинів полягає в індивідуальній відповідальності конкретних осіб за їхню реалізацію, незалежно від службового статусу чи військового рангу. Міжнародне гуманітарне право — це складна та багаторівнева система правових норм і принципів, призначених регулювати поведінку учасників збройних конфліктів. Основне призначення цієї системи — максимально гуманізувати військові дії, забезпечити ефективний захист цивільного населення та осіб, які не беруть участі у бойових діях, а також встановити чіткі обмеження на методи та засоби ведення воєнних операцій. Формування сучасного міжнародного гуманітарного права відбувалося поступово, шляхом послідовної кодифікації правових норм у низці міжнародних угод. Як ми вже згадували вище, першими фундаментальними документами стали Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, які заклали базові принципи ведення воєнних дій та встановили основні правила поводження з військовополоненими. Наступним визначальним етапом стало прийняття Женевських конвенцій 1949 року, що докорінно змінили підходи до захисту жертв війни. Ці конвенції вперше запровадили всеосяжний механізм захисту цивільного населення, поранених, медичного персоналу та військовополонених в умовах збройних конфліктів різного характеру.

Женевські конвенції були доповнені двома протоколами 1977 року, які суттєво розширили сферу захисту прав людини під час війни. Зокрема, протоколи деталізували норми ставлення до цивільного населення, встановили додаткові гарантії захисту для жінок і дітей, а також більш чітко визначили межі допустимої військової діяльності.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, а саме Римського статуту, воєнні злочини поділяються на чотири групи:

1. Злочини проти миру:

- a. планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів, угод або запевнень;
- b. участь у спільному плані або змові з метою вчинення будь-якого з перерахованих вище злочинів.

2. Воєнні злочини — порушення законів та звичаїв війни, включаючи:

- a. звірства або злочини проти людей або майна, що становлять порушення законів та звичаїв війни;
- a. вбивство, жорстоке поводження або депортація на рабську працю чи з будь-якою іншою метою цивільного населення на окупованій території;
- b. вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими або особами на морі;
- c. вбивство заручників;
- d. катування або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- e. розграбування державної або приватної власності;
- f. безглузде руйнування міст, селищ або сіл;
- g. спустошення, не виправдане військовою необхідністю.

3. Злочини проти людяності — звірства та правопорушення, скоєні проти будь-якого цивільного населення до або під час війни, включаючи:

- a. вбивство;
- b. винищення;
- c. поневолення;
- d. депортація;
- e. масові систематичні зґвалтування та сексуальне поневолення під час війни;
- f. інші нелюдські дії;
- g. переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами при виконанні або у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, незалежно від того, чи порушувало воно внутрішнє законодавство країни, де було скоєно, чи ні.

4. Геноцид — будь-яка з наведених нижче дій, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу:

- a. вбивство членів групи;
- b. заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічних травм членам групи;
- c. навмисне створення для групи умов життя, розрахованих на повне або часткове її фізичне знищення;
- d. вжиття заходів, спрямованих на запобігання народженню дітей у групі;
- e. насильницьке переведення дітей групи в іншу групу [89].

Воєнні злочини також включають порушення законів та звичаїв ведення війни, зокрема: напад на тих, хто вивіщує прапор перемир'я, або використання цього прапора як прикриття для нападу; використання хімічної та біологічної зброї, заборонених численними угодами; носіння ворожої форми або цивільного одягу з метою шпигунства чи диверсії, але участь у бойових діях або вбивство в такому вигляді є незаконною підступністю тощо.

Воєнні злочини іноді є частиною масових вбивств і геноциду, хоча ці злочини ширше охоплюються міжнародним гуманітарним правом, яке описує їх як злочини проти людяності. Звернемося до Резолюції 1820 [69], яку в 2008 році ухвалила Рада Безпеки ООН. Згідно з нею, «згвалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити воєнні злочини, злочини проти людяності або бути складовою частиною геноциду» [там само]. Відповідно до Римського статуту [89], до воєнних злочинів також належать навмисні напади на громадян і власність нейтральних держав, як, наприклад, напад Японії на Перл-Харбор. Оскільки напад на Перл-Харбор стався в той час, коли США і Японія перебували в стані миру і не мали достатніх підстав для самооборони, Токійський трибунал визнав напад таким, що виходить за рамки виправдання військової необхідності та, отже, є воєнним злочином. Ці закони спрямовані на захист цивільних осіб та поранених чи полонених комбатантів, від шкоди та насильства [там само]. Право війни, або право збройних конфліктів, встановлює певні правила, яких мають дотримуватися сторони конфлікту.

Згідно з міжнародним гуманітарним правом (МГП) [див., наприклад, вже згадані нами *Hague Conventions, International Humanitarian Law та ін.*: 75—79], на методи ведення війни накладаються обмеження. Забороняється використання надмірно жорстоких або нелюдських видів зброї та тактики. Тобто сторони конфлікту мають право вступати в бій, але з дотриманням певних правил, спрямованих на зведення до мінімуму страждань цивільного населення та тих, хто вибув із бою. Воєнним злочином вважається завдання ворогу надмірних поранень або непотрібних страждань. Таким чином, воєнні злочини посідають центральне місце в системі міжнародного гуманітарного права, слугуючи предметом розгляду спеціалізованих міжнародних судових інстанцій. Історично визначальними в цьому контексті стали Нюрнберзький та Токійський трибунали, які заклали фундаментальні принципи міжнародного кримінального правосуддя. За

Греппі, практика міжнародного переслідування воєнних злочинців отримала продовження через створення спеціалізованих трибуналів для колишньої Югославії та Руанди. Ці судові установи були сформовані Радою Безпеки ООН на підставі VIII розділу Статуту організації, що підкреслило їхній легітимний міжнародно-правовий статус [28]. Принципово важливою є теоретична та юридична диференціація воєнних злочинів та злочинів проти миру, запроваджена ще Нюрнберзькими принципами. Якщо воєнні злочини безпосередньо стосуються порушень законів ведення війни, то злочини проти миру мають ширший контекст і охоплюють діяння, пов'язані з підготовкою, плануванням та розв'язуванням агресивних воєнних дій. Злочини проти миру передбачають свідоме порушення міжнародних договорів, угод та попередніх домовленостей, що становить серйозну загрозу міжнародній безпеці. На відміну від безпосередніх воєнних злочинів, вони характеризуються масштабністю намірів та систематичним нехтуванням міжнародно-правових норм. Оскільки визначення стану «війни» може бути предметом дискусій, сам термін «воєнний злочин» по-різному використовується в різних системах міжнародного і військового права. Він має певний ступінь застосування за межами того, що дехто може вважати станом «війни», але на територіях, де конфлікти тривають достатньо довго, щоб створювати соціальну нестабільність.

В Україні перелік воєнних злочинів чітко визначених статтею 438 Кримінального кодексу України [3]. Стаття 438 Кримінального кодексу України визначає воєнні злочини та встановлює суворе покарання за їх скоєння. До таких злочинів належать жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, примусове виселення цивільних осіб для роботи, пограбування культурних та національних цінностей на окупованих територіях, використання заборонених міжнародним правом засобів ведення війни [8]. Кримінальна відповідальність передбачена не лише для безпосередніх виконавців, але й для осіб, які

віддають злочинні накази. Підставою для притягнення до відповідальності є порушення норм міжнародного гуманітарного права, які були ратифіковані Верховною Радою України. У Кримінальному кодексі України передбачено низку статей, що регулюють відповідальність за воєнні злочини та злочини агресії [8]. Зокрема, стаття 437 встановлює кримінальну відповідальність за планування, підготовку або розв'язання та ведення агресивної війни. Стаття 436 передбачає покарання за пропаганду війни, а стаття 110 спрямована на захист територіальної цілісності та недоторканності України, встановлюючи відповідальність за посягання на ці фундаментальні принципи державного устрою. Особи, які підтримали агресію РФ та допомагають в анексії українських територій, притягуються до відповідальності за статтями 111 та 111-1 Кримінального кодексу України — державна зрада та колабораційна діяльність. Однак, притягнення винних до відповідальності в Україні ускладнюється через те, що національне кримінальне законодавство не є досконалим та не повністю відповідає нормам міжнародного кримінального права [64]. Утім, законодавство у цій сфері частково регулюється європейськими правовими документами [69—75; 89], зокрема Женевськими конвенціями, Римським статутом та Європейською конвенцією з прав людини. 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), що зробило Україну 125-ю державою-учасницею [71]. Ратифікація дасть змогу Україні брати повноцінну участь у МКС: висувати своїх кандидатів, обирати суддів і прокурорів, ефективно співпрацювати, притягати російських злочинців до відповідальності, дотримуватися курсу євроінтеграції та захищати українських військових. 2 березня 2022 року, у відповідь на звернення країн-учасниць Римського статуту, Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) розпочав розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, вчинених на території України. З моменту початку повномасштабного вторгнення рф в Україну МКС видав

шість ордерів на арешт російських посадовців, серед яких Володимир Путін, Марія Львова-Белова, Сергій Кобилаш, Віктор Соколов, Сергій Шойгу та Валерій Герасимов [там само]. Таким чином, ратифікація Україною Римського статуту в 2024 році наблизила вітчизняне законодавство до норм міжнародного гуманітарного права.

Отже, дослідивши серію визначень поняття воєнного злочину, у рамках нашого проєкту воєнним злочином ми вважаємо серйозні порушення Женевських конвенцій, спрямовані проти осіб або майна, що перебувають під їх захистом, як визначено статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Спробуємо визначити місію журналіста як свідка і викривачів воєнних злочинів.

1.2 Журналістика в контексті воєнних конфліктів: теоретичні засади аналізу

Міжнародне гуманітарне право, зокрема устав МКЧХ (*ICRC, Protection of Journalists* [86]), передбачає норми, які захищають журналістів під час війни. У зоні збройного конфлікту можуть працювати дві категорії журналістів. Перша категорія — це журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройних конфліктів відповідно до I Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [67]. Вони не мають акредитації у збройних силах, але можуть супроводжувати військових, зберігаючи статус цивільної особи та користуючись захистом від нападу, якщо тільки не здійснюють дій, несумісних з цим статусом. Друга категорія — це воєнні кореспонденти, які висвітлюють події безпосередньо із зони бойових дій. Відповідно до III Женевської конвенції [там само], у разі потрапляння в полон вони користуються таким самим захистом, як і військовополонені. Захист журналістів передбачає, що вони не повинні бути об'єктом нападу і їхня власність, яка не має військового характеру, має

поважатися. Воєнна кореспонденція є однією з найважливіших і найвпливовіших форм журналістики. Воєнні кореспонденти працюють у найбільш конфліктних частинах світу. Опинившись там, вони намагаються наблизитися до місця подій, щоб надати письмові розповіді, фотографії або кінокадри. Воєнну кореспонденцію часто вважають найнебезпечнішою формою журналістики.

Люди писали про війни протягом тисячоліть — від античних істориків, таких як Геродот, до сучасних воєнних кореспондентів. Останні, як спеціалізовані журналісти, почали працювати після того, як друк новин для публікації став звичним явищем. Як зазначає у своєму блискучому історичному дослідженні *The First Casualty: The War Correspondent as Hero and Myth-Maker from the Crimea to Iraq* відомий американський вчений Філіп Найтлі, сучасна воєнна кореспонденція виникла з новинних репортажів під час Французької революції та наполеонівських воєн, розвинувшись далі під час мексикансько-американської та Кримської воєн [34] (див. також збірку наукових праць за редакцією С. Аллана та Б. Зелізер, присвячену воєнним репортерам *Reporting War: Journalism in Wartime*: [45]). Згідно з ними, першим воєнним кореспондентом вважається голландець Віллем ван де Вельде, який у 1653 році замальовував морську битву між голландцями та англійцями з місця подій. З появою газет цю справу продовжили журналісти «Таймс» — Генрі Крабб Робінсон, який писав про кампанії Наполеона, та Вільям Хікс, що висвітлював Трафальгарську битву. Майбутній прем'єр-міністр Британії Вінстон Черчилль розпочинав кар'єру як воєнний кореспондент і 1899 року прославився втечею з полону.

Ранні воєнні кінохроніки базувалися на урядових матеріалах через громіздкість обладнання. Поява телеграфу дозволила передавати воєнні репортажі щоденно. Важливим етапом, — підкреслює Філіп Найтлі, — стали Балканські війни (1912—1913), які висвітлювали 200-300 воєнних журналістів, фотографів та операторів. Під час Першої світової війни була

запроваджена жорстка цензура — особливо з боку Британії та США, хоча французька система контролю виявилася менш ефективною. На початку Другої світової війни Британські експедиційні сили створили спеціальний відділ для роботи з пресою. Перша група офіційних воєнних кореспондентів прибула до Франції в жовтні 1939 року, працюючи під наглядом головного цензора Джорджа Томсона [34]. Найсуворіші обмеження для преси встановив британський військово-морський флот.

Переломним моментом, за Найтлі, стала війна у В'єтнамі — завдяки портативним камерам телеканали змогли показати реальні події війни, що вплинуло на громадську думку в США. Розвиток супутникового зв'язку та поява цілодобових новинних каналів змінили характер висвітлення воєнних конфліктів, давши сторонам можливість використовувати медіа для впливу на суспільну думку. Понад 400 кореспондентів висвітлювали конфлікт, 68 з них загинули [34]. Їхні критичні репортажі про жахи війни та страждання значно вплинули на громадську думку в США. Як наслідок, під час наступних конфліктів — війни в Перській затоці, Іраку та Афганістані — військові запровадили суворіші обмеження для преси, створивши систему журналістських «пулів» та «вбудованої журналістики» для контролю за висвітленням подій.

Міжнародне висвітлення воєнних конфліктів є нерівномірним. Якщо війна в Косово, війна в Перській затоці та російсько-українська війна отримали широке медійне покриття, то найбільша війна другої половини ХХ століття — ірано-іракська, вважають С. Аллана та Б. Зелізер, — залишилася без належної уваги світових ЗМІ [45]. Конфлікти в менш розвинених країнах зазвичай висвітлюються обмежено через обмеження з боку урядів, меншу зацікавленість аудиторії, високу вартість репортажів, погану інфраструктуру та підвищені ризики для журналістів.

Журналісти відіграють вирішальну роль у документуванні потенційних воєнних злочинів під час збройних конфліктів. Як нейтральні спостерігачі

вони збирають фактичні докази та свідчення очевидців, які можуть бути використані для переслідування воєнних злочинців. Їхня роль та інструменти відрізняється від тих, що використовують правозахисники та правоохоронці. Інструменти, якими користуються журналісти, включають проведення інтерв'ю з потерпілими, свідками та експертами, фотографування чи відеознімання доказів злочинів, а також збір речових доказів і документів. Одним із фундаментальних досліджень, присвячених цій темі, є праця американського журналіста Г. Тамбера *Journalists And War Crimes*. За автором цієї роботи, основною місією журналіста є збір інформації про воєнний злочин, правильне його документування та публічне висвітлення для привернення уваги суспільства [52]. Медійники дбають про перевірку та підтвердження інформації через кілька джерел. Захист конфіденційності та безпеки джерел є ключовим пріоритетом. Збираючи докази та документацію, журналісти створюють історичні дані про злочини та надають юридичні свідчення, які сприяють притягненню винних до відповідальності. На нашу думку, їхні звіти про звірства сприяють реалізації прав людини. Погодимось з тезою американської воєнної кореспондентки Жанін ді Джованні, яка висвітлювала конфлікти в Боснії, Руанді та Сирії: «Журналістика все ще залишається для мене найблагороднішою професією. Ми пишемо першу чернетку історії» [80]. Ми зобов'язані говорити, — стверджує американська кореспондентка, — від імені тих, хто не може говорити, документувати те, що люди можуть заперечувати, створювати історичні записи, щоб ці дії не були стерто [81]. Ді Джованні наголошує на обов'язку журналістів бути свідками злочинів проти людяності. Як воєнна репортерка вона говорить про виклики та моральні зобов'язання, з якими стикаються журналісти, які висвітлюють збройні конфлікти. Включивши її погляд, ми прагнемо обґрунтувати важливість журналістів у документуванні злочинів на війні словами людини, яка має безпосередній досвід і знання цієї теми. Адже найголовніша цінність — це людська історія. Під час багатьох великих конфліктів журналісти

ризикували своїм життям, щоб зібрати докази воєнних злочинів з перших рук та поділитися ними зі світом.

Відсутність належної міжнародної реакції на агресивні дії та злочини Росії в Молдові, Чечні, Грузії, окупацію Криму та війну на Донбасі призвела до політики «умиротворення» агресора. Така недалекоглядна стратегія завершилася найбільшою війною в Європі після 1945 року — повномасштабним вторгненням РФ в Україну, під час якого скоєно сотні тисяч міжнародних злочинів. За даними Офісу Генерального прокурора, з початку повномасштабної війни в Україні зафіксовано понад 148 тисяч воєнних злочинів та злочинів агресії, вчинених російською армією [59]. В Україні розслідуванням воєнних злочинів займаються правоохоронні та антикорупційні органи, зокрема Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань (ДБР) та Національне антикорупційне бюро (НАБУ). Документувати воєнні злочини може будь-яка людина. Зокрема, Офіс Генерального прокурора спільно з партнерами створив спеціальний ресурс [84], де кожна людина може долучитися до документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російськими військами в Україні. Робота ведеться за міжнародними стандартами, із захистом інформації та свідків. Щоб зафіксувати воєнний злочин, потрібно залишити свої контактні дані, детально описати порушення із зазначенням місця та обставин, а також додати фото- чи відеоматеріали. Вся зібрана інформація зберігається для подальшого правосуддя.

Розгляньмо роль журналістів у документуванні воєнних злочинів РФ під час російсько-української війни. Хоча значна увага у нашій роботі приділяється документуванню злочинів під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну з 2022 року, варто наголосити, що РФ вчиняла воєнні злочини на території України ще з 2014 року. З моменту окупації Криму та частини Донецької та Луганської областей у 2014 році, вважає кореспондентка *Ukrainian* К. Рашевська, тактика російських військових на

окупованих українських територіях залишається незмінною. На думку кореспондентки, правоохоронці, правозахисники та журналісти зафіксували численні воєнні злочини, серед яких: навмисні напади на цивільних осіб, руйнування критично важливої цивільної інфраструктури, насильницькі зникнення, позасудові страти, тортури, незаконне позбавлення волі, насильницьке переміщення цивільного населення та жорстоке поводження з військовополоненими [60]. З лютого 2022 року, коли розпочалася повномасштабна агресія росії проти України, було зафіксовано численні порушення міжнародного гуманітарного права з боку російських збройних сил та військово-політичного керівництва.

Авторка цього дослідження має практичний досвід документування воєнних злочинів росії з 2022 року. На нашу думку, основні види воєнних злочинів росії в Україні включають:

— *використання забороненого озброєння*. За даними української сторони, з початку повномасштабного вторгнення до грудня 2023 року російські війська понад 460 разів застосовували хімічну зброю в Україні [82]. Використовувались різні види газових гранат та сльозогінний газ.

— *депортація дітей*. За даними Національного інформаційного бюро, рф викрали та депортували понад 19 тисяч українських дітей до віддалених частин росії та білорусі [66]. Президент Зеленський назвав це «жахливим воєнним злочином», спрямованим на те, щоб діти забули про Україну та не змогли повернутися. Російська Державна Дума ініціювала закон про усиновлення депортованих дітей. За даними рф, понад 744 тисяч дітей примусово вивезені до Росії. Посольство США повідомило про 2 389 незаконно вивезених дітей з Донецька та Луганська [66]. Міністерство закордонних справ України засудило незаконне усиновлення дітей і закликала ООН втрутитися.

— *викрадення людей*. У березні 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини повідомило про 270 випадків свавільного

затримання та насильницького зникнення цивільних осіб на окупованих територіях. Серед затриманих — 21 журналіст та громадський активіст, а також 24 державні службовці, включаючи трьох мерів. Вісім затриманих були знайдені мертвими, дев'ять пізніше звільнені [59]. УВКПЛ кваліфікувало ці затримання як «широко розповсюджені» на територіях, контрольованих російськими військами та пов'язаними з ними озброєними групами. Станом на середину листопада 2024 року в Україні понад 50 тисяч людей вважаються зниклими безвісти. Серед них, військові та цивільні, а також діти.

— *фільтраційні табори*. Евакуйовані з Маріуполя розповіли про жорстоке поводження в російських фільтраційних таборах. За їхніми свідченнями, у таборах відбувались катування: побиття, ураження електричним струмом, удушення. З біженців знімали відбитки пальців, фотографували, обшукували телефони. Українські посадовці назвали ці табори «сучасними концентраційними таборами» [73]. Осіб, кого вважали «українськими нацистами», відвозили на допит. Більшість евакуацій змушували біженців виїжджати до Росії, а не на території, підконтрольні Україні.

— *атаки цивільних*. Міжнародні організації зафіксували масштабні воєнні злочини російських військ проти цивільного населення України. Моніторингова місія ООН з прав людини та Amnesty International задокументували невибіркові удари по цивільній інфраструктурі, включаючи будинки, лікарні, школи та дитячі садки у великих містах, як Харків, Маріуполь, Київ, Дніпро, Запоріжжя тощо. Йдеться, зокрема, російські авіаудари по пологовому будинку та драматичному театру Маріуполя. За перший тиждень вторгнення зареєстровано понад 1006 постраждалих, при цьому реальні цифри, за оцінками експертів, є значно вищими. У багатьох містах, які перебували під російською окупацією, але були звільнені, виявлено масові поховання. Наприклад, у місті Буча Київської області та Ізюм Харківської області: у Бучі знайдено 350 тіл, переважно з

вогнепальними пораненнями, а в Ізюмі — 447 тіл, з яких 414 цивільних, 30 осіб піддавалися катуванням [83; 90]. Організації одностайно кваліфікували дії російських військ як систематичні порушення міжнародного гуманітарного права, що включають використання забороненої зброї, зокрема касетних боеприпасів, та навмисні страти мирного населення.

— *тактика «подвійних ударів»*. росія неодноразово застосовувала тактику «подвійних ударів». Через російські обстріли в Україні систематично гинуть цивільні особи та працівники екстрених служб. За словами речника ДСНС у Харківській області Євгена Василенка, особливо небезпечними є подвійні удари, внаслідок яких гинуть або дістають поранення рятувальники, медики та поліціанти. З початку вторгнення на Харківщині загинули вісім рятувальників, шість — саме через подвійні удари. Крім цього, 28 вересня 2024 року армія РФ завдала «подвійного удару» по медичному центру в Сумах. Внаслідок двох послідовних атак російсько-іранських безпілотників загинуло вісім людей. Друга атака відбулась під час евакуації пацієнтів та персоналу, коли на місці працювали рятувальники та поліція. Міністр внутрішніх справ Ігор Клименко та обласна прокуратура кваліфікували цей напад як навмисне вбивство цивільних осіб, які надавали допомогу пораненим.

— *обстріли медичних закладів*. У березні 2022 року Моніторингова місія ООН з прав людини підтвердила 74 напади на медичні заклади в Україні, включаючи удари по шести перинатальних центрах та десяти дитячих лікарнях. У липні 2024 року внаслідок цілеспрямованого російського ракетного удару по найбільшій дитячій лікарні України «Охматдит» загинуло шестеро людей, включаючи дітей, та було поранено щонайменше десятеро дітей.

— *обстріли об'єктів енергетики*. Після жовтня 2022 року росія посилила атаки на електростанції та цивільну інфраструктуру України, намагаючись деморалізувати населення та позбавити мільйони людей тепла й

води взимку. До 20 жовтня було пошкоджено 40% енергосистеми країни, що змусило уряд запровадити віялові відключення та закликати громадян економити електроенергію.

— *обстріли об'єктів культури, архітектури та історії.* Російські війська пошкодили численні культурні об'єкти України: художній музей Куїнджі в Маріуполі, історичні будівлі в Чернігові, меморіал «Бабин Яр» у Києві, будівлю «Слово» та облдержадміністрацію в Харкові, церкву 19 століття в Житомирській області та музей в Іванкові. За даними ЮНЕСКО, під час російського вторгнення було пошкоджено щонайменше 150 історичних пам'яток, культових споруд та музеїв.

— *мародерство.* За свідченнями очевидців різанини в Бучі, під час окупації російські військові систематично грабували будинки місцевих жителів, забираючи одяг, коштовності, електроніку та транспортні засоби. У соцмережах з'явилися відео, де російські солдати відправляють викрадене майно через білоруські кур'єрські служби. В покинутій російській техніці знаходили крадені товари, включаючи побутову техніку. В перехопленій телефонній розмові російський солдат хвалився крадіжкою косметики, на що його дівчина відповіла: «Який росіянин нічого не краде?». Мародерство кваліфікується як воєнний злочин за міжнародними договорами.

— *страсти та катування.* У 17 селах Київської та Чернігівської області, що були під російською окупацією, задокументовано 22 позасудові страсти, 9 незаконних вбивств, 6 насильницьких зникнень і 7 випадків катувань. Свідки розповідали про жорстокі методи російських солдатів: побиття, застосування електричного струму, інсценування розстрілів та незаконне ув'язнення в нелюдських умовах. У Херсонській області до 16 березня зникли безвісти щонайменше 400 жителів, включаючи міського мера і його заступника. Російських військових також звинувачували у вбивствах та тортурах цивільних у Бородянці. Російська сторона планувала здійснити

«великий терор» для придушення протестів, передбачаючи нічні арешти місцевих мешканців.

— *негуманне ставлення до військовополонених*. Більшість українських військових, звільнених з полону, повідомили про жахливі умови утримання, торттури, побиття, інсценування страт та катування електрострумом у російському полоні. За даними Офісу генерального прокурора України, які навів омбудсмен Дмитро Лубінець у середині жовтня 2024 року, зафіксовано понад 100 випадків страт українських військовослужбовців російськими солдатами під час або після їхньої здачі в полон. Загалом було страчено 102 українських військових.

— *точкові обстріли цивільних FPV-дронами*. У жовтні 2024 року росіяни проводили цілеспрямовані атаки безпілотниками на цивільних у Херсоні, публікуючи відео нападів у соцмережах. Кампанія, названа «Людським сафарі», включала атаки на перехожих, людей на зупинках та дітей у парках. Такі дії порушують Женевські конвенції, а розміщення доказів в інтернеті може допомогти в розслідуванні воєнних злочинів.

— *сексуальне насильство*. Журналісти-розслідувачі взяли інтерв'ю в українських жінок та чоловіків, які повідомляли про зґвалтування та сексуальне насильство з боку російських солдатів. За даними омбудсмена Дмитра Лубінця, на Херсонщині зафіксовано найбільшу кількість злочинів сексуального характеру, скоєних російськими військовими. Офіс генпрокурора України задокументував 235 випадків сексуального насильства, з них 72 — у Херсонській області [63]. Вік постраждалих — від 4 до 82 років. Росія використовує сексуальне насильство як зброю війни та інструмент приниження українців. Через стигматизацію та небажання жертв повідомляти про пережите, реальна кількість випадків значно більша.

— *геноцид*. Парламенти України, Канади, Польщі, країн Балтії, Чехії та Ірландії визнали російське вторгнення геноцидом. Провідні дослідники геноциду та правники підтвердили, що дії Росії відповідають критеріям

геноциду. Зокрема, Росія винна у підбурюванні до геноциду в Україні та порушенні Конвенції про запобігання геноциду, що вимагає від міжнародної спільноти вжити відповідних заходів.

Документуючи такі злочини, медійники змушують уряди та міжнародні організації вжити заходів, аби припинити злочини російських військових та притягнути винних до відповідальності. Звернемося до слів української журналістки-розслідувачки Анни Бабінець: «Ми маємо усвідомлювати, що без допомоги світу ми цю війну не виграємо, зокрема без інформаційної підтримки» [56]. Коли справи дійдуть до міжнародних судів, — стверджує медійниця, — ніхто у світі не захоче засуджувати Росію, бо вона все ще потужна та її досі бояться [там само]. Ми погоджуємося з пані Бабінець у тому, що журналістська документація є важливим доказом у розслідуваннях і переслідуванні воєнних злочинців у міжнародних судах, таких як Міжнародний кримінальний суд. Тож, чим чіткіше та стрункіше будуть зібрані докази, тим найімовірніше винних притягнуть до відповідальності.

Підкреслимо, що робота журналістів допомагає запобігти потенційним майбутнім воєнним злочинам, показуючи, що світ спостерігає, а порушники будуть притягнуті до відповідальності. Окрім правосуддя та стримування, журналістське документування воєнних злочинів надзвичайно важливо зберігає історії людей про пережиті звірства, які інакше могли б бути втраченими.

Отже, концепція воєнного злочину розвивалася протягом століть, однак сучасна основа для судового переслідування воєнних злочинів з'явилася після Другої світової війни. Журналісти відіграють важливу роль у документуванні та висвітленні воєнних злочинів. Їхня місія ґрунтується на принципах правди, підзвітності та захисту прав людини. Репортери виступають свідками жорстокості війни, документуючи події, збираючи докази та привертаючи публічну увагу. Підсумовуючи, зазначимо, що поняття воєнного злочину розвивалося з часом, сформоване історичними подіями та

міжнародними правовими рамками. Журналісти відіграють вирішальну роль у документуванні воєнних злочинів, сприяючи притягненню воєнних злочинців до відповідальності та сприяючи справедливості, виступаючи свідками та захисниками жертв збройних конфліктів. Спробуємо визначити, як еволюціонували журналістські методи документування воєнних злочинів.

1.3 Еволюція методів журналістського документування воєнних подій

1.3.1 Роль журналістики у великих світових війнах: Перша та Друга світові війни. Методи, які використовують журналісти для документування воєнних злочинів під час збройних конфліктів, суттєво еволюціонували разом із розвитком комунікаційних технологій та технологій передачі даних протягом останнього століття. У репортажах раннього воєнного часу документація спиралася на перекази військових із вторинних рук і постфактум розслідування з обмеженим доступом. Перша світова війна визначила новий етап в еволюції військової стратегії, перетворивши себе на першу «тотальну» війну, яка ангажувала не лише військові формування, але й значні сегменти цивільного населення. Журналісти, своєю чергою, зіграли важливу роль у масовому висвітленні подій, працюючи безпосередньо на фронті. Проте, їхня діяльність суворо підлягала контролю військових цензорів. Як зазначає австралійський журналіст Філіп Найтлі у своєму дослідженні «Перша жертва: воєнний кореспондент як герой, пропагандист і міфотворець від Криму до війни в Перській затоці», що присвячене аналізу роботи воєнних кореспондентів протягом століття, попри романтичні ідеали безстрашного воєнного кореспондента, який безстрашно документує неприкрашену реальність, правда часто закінчується ранньою жертвою війни [34]. Найтлі звертає увагу на повторювані проблеми, як-от військова цензура, особисті травми та урядова пропаганда. Діяльність журналістів під час

Першої світової війни відбувалася під впливом пропагандистських кампаній конфліктних сторін, що прагнули впливати на громадську думку у свою користь. Наприкінці Другої світової війни розвиток радіо та кінохроніки надав більш детальний погляд на воєнні злочини нацистів. Радіомовлення стало ключовим засобом інформаційного сповіщення та пропаганди, водночас нацистська Німеччина та СРСР встановили тісний контроль над періодичними виданнями. У контексті країн антигітлерівської коаліції, зокрема США та Британії, вільна преса відіграла вагомий роль в інформуванні населення та піднятті бойового духу. Крім цього, у період після Другої світової війни вчені почали більш критично аналізувати роль, розвиток та етику воєнної журналістики. Для визначення важливості журналістського документування воєнних злочинів у Другій світовій війні, звернемося до праці американської журналістки Барбі Зелізер, яка у своєму фундаментальному дослідженні, присвяченому Голокосту та його складною спадщиною в колективній пам'яті (*Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye* [54]) підкреслює, що журналістська робота, зокрема фото, відіграла критичну роль у документуванні одного з найжахливіших військових конфліктів в історії людства — Голокост, що відобразили величезні масштаби людських трагедій та стали важливим елементом у встановленні міжнародних стандартів прав людини. Знакові фотографії воєнних злочинів протягом десятиліть формували суспільне розуміння та пам'ять про Голокост. Зелізер стверджує, що жахливі фотографії закріплюють панівні наративи Голокосту, вони скеровують колективну пам'ять певним шляхом — звужуючи сприйняття. Ми погоджуємося з журналісткою в тому, що для повної картини сприйняття, інформація має передаватися декількома форматами — через текст, фото та відео. Тож, на нашу думку, журналістський досвід документування воєнних злочинів під час Другої світової війни започаткував формування певного етичного кодексу

журналіста. Надалі, матеріали, що потраплятимуть до медіа, будуть суворо контролюватися на вміст жорсткого контенту.

Процес документування воєнних злочинів під час Першої та Другої світових війн визначив розвиток міжнародних стандартів прав людини. Жорстокості, зазначені в матеріалах журналістів, відігравали визначальну роль у створенні післявоєнної правової бази та формуванні інститутів, спрямованих на запобігання повторенню подібних злочинів. Інструменти журналістського відображення подій продовжували еволюціонувати у післявоєнний період. Впровадження телебачення розширило можливості репортажів про воєнні конфлікти, забезпечуючи живі образи та історії безпосередніх подій у вітальні глядача та сприяючи глибшому розумінні вартості конфлікту для людства.

Інструменти журналістської фіксації воєнних злочинів з'явилися в контексті необхідності систематичного документування та викриття звірства в епоху світових війн. Від письмового слова та фото до винайдення кіно, радіо та телебачення, ці інструменти стали все більш вдосконаленими, сприяючи якіснішому документуванню воєнних злочинів та прагненню до справедливості на міжнародному рівні.

Таким чином, роль журналістики у великих світових війнах виявилася вельми багатогранною, включаючи як виклики, так і можливості. У контексті, коли цензура та пропаганда спрямовували наратив, журналісти завдяки своїй відважності та відданості вміли донести до громадськості реальність війни. Вплив воєнної журналістики виходив за межі самого конфлікту, впливаючи на післявоєнні наративи, відповідальність та розвиток міжнародних стандартів. Досвід журналістів під час Першої та Другої світових війн підкреслює ключову роль, яку відіграють ЗМІ у формуванні історичного розуміння та сприйняття громадськістю під час глобальних конфліктів. Загалом кожен стрибок у комунікаційних технологіях розширював режими документування та розуміння звірств часів війни, але також потребував

оновлення передового досвіду. Попри те, що обсяги первинного вмісту експоненціально зросли завдяки глобальному зв'язку, стандарти доказів щодо шкоди цивільним особам залишаються життєво важливими сьогодні в запаморочливій поляризованій інформаційній екосистемі. Спробуємо визначити, які інновації та зміни відбулися в журналістиці під час воєнних конфліктів початку XXI ст.

1.3.2 Інновації та зміни в журналістиці під час воєнних конфліктів початку XXI ст. Фіксування воєнних злочинів журналістами під час світових воєн XX століття виявилось надзвичайно значущим для розвитку сучасної інформаційної парадигми. Використані в той період інструменти та методи не тільки стали визначальними для виявлення та відтворення жорстокості Першої та Другої світової війни, але й стали передумовою формування сучасної воєнної журналістики, зумовлюючи професійні підходи до висвітлення в медіа конфліктів початку XXI ст., зокрема подій в Афганістані (з 2001 року), Іраку (з 2003 року) та Сирії (починаючи з 2011 року), а також медіарепрезентацій російсько-української війни (починаючи з 2014 року).

Від середини 20 століття до початку 21 століття у світі відбувся стрімкий стрибок у технічному розвитку. Як зазначає український філолог та журналіст Борис Потятиник у дослідженні «4 етапи розвитку нових медіа» [68], у цей період відбулися чотири ключові етапи розвитку цифрових медіа, що надалі сприяло еволюції журналістських методів документування воєнних злочинів. Зокрема, Потятиник виділяє створення програмованих електронних обчислювальних машин у 1940-х роках; народження Інтернету в 1960-х роках; створення вебсайтів, інтернет-браузерів та пошукових систем; швидкий розвиток соціальних мереж і додатків.

На нашу думку, можна визначити ряд суттєвих трансформацій у журналістиці сучасних воєнних конфліктів. По-перше, розширення застосування цифрових технологій виявляється через активне використання

смартфонів, дронів, відеотехніки та супутникового зв'язку для оперативного збору та розповсюдження інформації. По-друге, відбулася деконструкція монополії держави на інформацію, ініційована незалежністю ЗМІ та появою нових платформ, таких як соціальні мережі, Telegram та YouTube. Важливо відзначити, що під час висвітлення воєнних подій в сучасній Україні значно зросла особиста залученість журналістів до процесів фіксації воєнних злочинів. Українські та міжнародні кореспонденти нерідко стають не лише спостерігачами, але й активними учасниками воєнних подій. Зростання ролі візуального контенту, такого як фотоматеріали, відеозаписи та прямі трансляції, також стає характерною рисою сучасної воєнної журналістики.

Нові формати, такі як «immersive journalism», що використовує віртуальну та доповнену реальність, також варто відзначити серед інноваційних підходів у журналістиці. Однак, разом із зазначеними перевагами, існують і нові виклики у сфері інформаційної безпеки через кібератаки та пропаганду. Наслідком цих трансформацій є не лише розширення можливостей для журналістської роботи в умовах воєнних конфліктів, але й збільшення ризику фізичного насилля щодо представників ЗМІ. Під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році журналісти, використовуючи передові технології, такі як супутниковий зв'язок, дрони та лайвстрімінг, активно спрямовують свої зусилля на висвітлення бойових дій. Роль міжнародних медіа виявилася надзвичайно суттєвою у докладанні подій війни та розкритті злочинів, скоєних російськими військами проти цивільного населення. Враховуючи загрозу, яка стикається українська журналістика через обстріли та полювання російських сил на представників ЗМІ, важливо визначити, як технологічний прогрес та залучення уваги міжнародної громадськості підвищують роль журналістики в контексті сучасних воєнних конфліктів.

Методи документування воєнних злочинів журналістами, несумнівно, перетерпіли значні трансформації порівняно зі світовими війнами. Серед цих

змін можна виокремити використання компактного відеознімання, що дозволяє журналістам ефективно реєструвати вчинення злочинів у вигляді відеоматеріалів, що включає розстріли, руйнування та страждання людей. Поширення матеріалів через інтернет та соцмережі надає можливість миттєвого доступу мільйонам людей до інформації про воєнні злочини в режимі реального часу. Для визначення ролі «громадянських журналістів» у процесі документування воєнних злочинів, звернемося до есе британського журналіста Стюарта Аллена [21], який підкреслює, що цифрові медіа та залученість громадськості змінюють роль очевидців у журналістиці, яка висвітлює конфлікти та гуманітарні катастрофи. Ми погоджуємося з Алланом у тому, що факти та докази щодо воєнних злочинів, терористичних нападів або державного придушення протестів тепер масово надходять від простих громадян, які знімають події на власні смартфони, а потім поширюють світом через соціальні платформи. Втім, на нашу думку, це також може мати ризики, оскільки очевидці не знають журналістських стандартів та етичного кодексу, тож можуть завдати шкоди розповсюдженням вразливої інформації. Окрім цього, застосування супутникових знімків дозволяє задокументувати масштаби руйнувань, в той час, як дані геолокації надають точну прив'язку подій до конкретної локації. Завдяки новітнім технологіям, таким як 3D-моделювання, OSINT-аналіз, додана аналітична глибина до доказової бази. Міжнародні розслідування та краудсорсинг надають можливість журналістам ефективно співпрацювати з правозахисними організаціями та волонтерами, щоб забезпечити широкий спектр інформації.

У контексті досліджуваної нами тематики важливо розглядати найрезонансніші випадки журналістського документування воєнних злочинів, що включають геноцид у Руанді [91], різанину в Сребрениці [94], хімічну атаку сирійського уряду у Гуті [92] та злочини Росії на окупованих територіях України [93]. Ці приклади ілюструють важливість еволюції методів журналістського документування воєнних злочинів. Отже, розглянувши

ключові інновації та зміни в журналістиці під час воєнних конфліктів початку XXI ст., спробуємо визначити власну типологію сучасних журналістських методів документування воєнних злочинів.

Висновки до розділу 1

Концепція воєнного злочину розвивалася протягом століть, однак сучасна основа для судового переслідування воєнних злочинів з'явилася після Другої світової війни. Журналісти відіграють важливу роль у документуванні та висвітленні воєнних злочинів. Їхня місія ґрунтується на принципах правди, підзвітності та захисту прав людини. Репортери виступають свідками жорстокості війни, документуючи події, збираючи докази та привертаючи публічну увагу.

Поняття воєнного злочину розвивалося з часом, сформоване історичними подіями та міжнародними правовими рамками. Журналісти відіграють вирішальну роль у документуванні воєнних злочинів, сприяючи притягненню воєнних злочинців до відповідальності та сприяючи справедливості, виступаючи свідками та захисниками жертв збройних конфліктів.

Журналістські методи документування воєнних злочинів радикально трансформувалися з розвитком комунікаційних технологій протягом останнього століття. Якщо під час світових воєн журналісти фіксували події переважно за допомогою блокнота, ручки та плівкових фотоапаратів, що суттєво обмежувало обсяг та оперативність висвітлення, то нині широке впровадження цифрових пристроїв, супутникового зв'язку та інтернету докорінно змінило ситуацію. Спробуємо визначити типологію журналістських методів документування воєнних злочинів та їх застосування на практиці.

РОЗДІЛ 2

ДОКУМЕНТАЦІЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

2.1 Типологія журналістських методів документування воєнних злочинів в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну

Систематизувавши сучасні журналістські методи документування воєнних злочинів на прикладах сучасної російсько-української війни, запропонуємо авторську типологію за декількома критеріями, аби постаратися охопити всю ширину інструментів, за якими журналісти можуть документувати воєнні злочини.

1. За джерелами інформації

1.1 Робота на місцях (польові дослідження):

- збір свідчень від очевидців (інтерв'ю з жертвами, місцевими жителями, свідками);
- фотографія, відеозапис руйнувань, доказів воєнних злочинів;
- участь у престурах (якщо вони організовані, наприклад, військовими або гуманітарними організаціями);
- використання дронів для знімання зон конфлікту.

1.2 Робота з документами:

- аналіз офіційних документів (військових звітів, наказів, архівних даних);
- робота з міжнародними звітами (ООН, МКЧХ, правозахисні організації);
- збір інформації з баз даних про жертв і підозрюваних (наприклад, Bellingcat або Human Rights Watch).

1.3 Цифрова журналістика та OSINT:

- використання відкритих джерел (соціальні мережі, супутникові знімки, дані геолокації);

- перевірка та верифікація фотографій, відео та постів через інструменти OSINT;

- стеження за цифровими слідами злочинів (наприклад, злитими листуваннями, публікаціями в інтернеті).

2. За способом взаємодії з учасниками конфлікту

2.1 Безпосередній контакт:

- інтерв'ю з учасниками конфлікту (солдатами, командирами, полоненими);

- робота з адвокатами, представниками потерпілих і сімей жертв.

2.2 Посередництво через організації:

- взаємодія з некомерційними організаціями, які ведуть розслідування;

- робота через міжнародні трибунали, ООН та їхніх представників.

2.3 Анонімна взаємодія:

- збір свідчень через анонімні джерела;

- використання безпечних каналів зв'язку для захисту інформантів.

3. За характером зібраних даних

3.1 Текстові матеріали:

- записи інтерв'ю, спогади жертв, протоколи судових процесів.

3.2 Фото- та відеоматеріали:

- документування руйнувань, жертв, дій учасників конфлікту;

- використання відеощоденників і репортажів.

3.3 Аудіоматеріали:

- запис свідчень очевидців;

- робота з аудіодоказами (перехоплення переговорів, радіоповідомлень).

3.4 Фізичні докази:

- збір речових доказів (зброї, документів, останків);
- знімання з місця злочину (наприклад, з фіксацією покинутої техніки, пошкоджених будівель).

4. За аналітичними та правовими аспектами

4.1 Фактчекінг і перевірка:

- повторна перевірка даних через незалежні джерела;
- використання технологій перевірки (наприклад, програми для аналізу метаданих фото і відео).

4.2 Контекстуалізація та аналіз:

- історичний та соціально-політичний контекст подій;
- аналіз причин і наслідків злочинів.

4.3 Юридична прив'язка:

- збір даних, які можуть бути використані в міжнародних судах;
- взаємодія з юристами для підготовки доказової бази.

5. За формою подання матеріалів

5.1 Текстова журналістика:

- дають глибокий аналіз через особисті історії;
- забезпечують психосоціальне розуміння;
- потребують багато часу на підготовку, частіше висвітлюють минулі, а не поточні події;
- потребують візуального супроводу.

Наведемо такий приклад текстового репортажу автора цієї роботи: текстовий репортаж про історії мешканців села Піски-Радьківські на Харківщині, що постраждали від російської окупації (див. рис. 2.1).

Віктор розповідає, що впродовж тижня з початку окупації військові РФ не пускали мешканців вулиці Миру до своїх домівок. Коли ж господарі повернулися додому, побачили, що окупанти забрали мотоцикли й дві машини. З хати та погреба теж все забрали, витягли холодильник, прострелили телевізор.

— О, козак з дівчиною, — каже мій колега, вказуючи на брудну порцелянову статуетку, що сховалася в кутку вітальні.

— Остався, не забрали.

— Гарний.

— Треба його забрати з собою, — Віктор підймає козака та обтирає його рукавом сорочки.

Рис. 2.1 Уривок з авторського довгочиту про військові злочини російських солдатів. Автор: Поліна Куліш, Гвара Медіа [96].

5.2 Аудіо: подкасти та інші аудіожанри:

- можливість запису на портативні пристрої;
- фіксація свідчень очевидців;
- збереження «сирих» емоцій та деталей;
- подкасти як платформа дає голос постраждалим, гуманізують конфлікт, дозволяють проводити глибокі інтерв'ю;
- архівна цінність: збереження для майбутніх поколінь, використання у дослідженнях, можливість застосування у судових процесах;
- обмеження: потребують доповнення іншими форматами (відео, фото, текст).

5.3 Фотожурналістика:

- роль фотожурналістики у війні: ключове джерело доказів військових злочинів, документування порушень прав людини, фіксація руйнувань культурної спадщини;

- робота фотожурналістів: праця безпосередньо на передовій, ризик для життя, використання сучасного обладнання;
- вплив фотографій: передача реальності війни, емоційний вплив через портрети, формування суспільної думки;
- проблемні аспекти: можлива цензура, маніпуляції через фреймінг, спотворення контексту;
- потужний інструмент впливу;
- необхідність поєднання з іншими формами документування.

Наведемо такий приклад фотографії, що фіксує воєнні злочини: фото зруйнованого російською ракетою житлового будинку в Харкові (рис. 2.2).

Рис. 2.2 Російська армія ударила ракетою типу «Іскандер» по житловому будинку в Харкові 6 жовтня 2023 року. Внаслідок цього загинуло дві людини. Автор: Поліна Куліш, Гвара Медіа [102].

5.4 Відеожурналістика:

- особливості відеожурналістики у війні: висвітлення подій у реальному часі, потужний вплив на громадську думку, активізація політичного тиску;

— форми відеоконтенту: репортажі військорів, знімання з дронів, відео в соцмережах;

— переваги: наочна демонстрація наслідків воєнних злочинів, ефект присутності, документування для розслідувань;

— обмеження: необхідність захисту конфіденційної інформації, можлива упередженість при редагуванні, вплив державного контролю та самоцензури;

— висновки: унікальна форма документування конфліктів, важливість етичного використання, потреба поєднання з іншими форматами розслідувань.

Наведемо приклад відеофіксації воєнного злочину в селі Гроза Куп'янського району (див. рис. 2.3).

Рис. 2.3 Відеофіксація руйнування кафе після російського обстрілу села Гроза на Харківщині 5 жовтня 2023 року, в результаті теракту загинуло понад 50 людей. Репортери: В. Маньковська та Д. Клименко, Гвара Медіа [70].

5.5 Прямі трансляції:

- можливості прямих трансляцій: висвітлення подій у реальному часі, фіксація невідфільтрованої реальності, інтеграція з соцмережами;
- методи трансляцій: мобільні технології, дистанційне мовлення через супутник, використання дронів, камери спостереження;
- контент трансляцій: свідчення очевидців, інтерв'ю з постраждалими, відео з місця подій, користувацький контент;
- безпекові аспекти: ризики для журналістів, необхідність захищених каналів зв'язку, важливість оцінки ризиків, плани дій у надзвичайних ситуаціях.

6. За журналістським жанром

6.1 Новинна журналістика:

- оперативні репортажі з місця подій;
- передача термінових новин про те, що відбувається.

6.2 Розслідувальна журналістика:

- довгострокові проєкти з дослідження причин і винних у воєнних злочинах;
- створення документальних фільмів і репортажів.

6.3 Документальна журналістика:

- публікація книг, звітів і хронік подій;
- докладне висвітлення історичних фактів і свідчень.

7. За рівнем ризику

7.1 Високоризикові методи:

- робота в зоні активних бойових дій;
- проникнення в зони з обмеженим доступом.

7.2 Низькоризикові методи:

- робота з віддаленими джерелами (OSINT, інтерв'ю онлайн);
- аналіз вторинних даних та архівних матеріалів.

Наведена авторами типологія не претендує на всебічне охоплення журналістських методів документування воєнних злочинів в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну, але покладає початок для майбутніх наукових досліджень у цій галузі.

2.2 Діяльність незалежного видання «Гвара Медіа» під час російсько-української війни

Робота журналістів під час повномасштабної російсько-української війни відіграє критично важливу роль у документуванні реалій на місцях, викритті злочинів та забезпеченні доступу світової спільноти до перевіреної інформації про події, що розгортаються. Журналісти на передовій стали безпосередніми свідками жорстоких реалій цього конфлікту, гарантуючи доступ до інформації з перших рук та візуальних доказів руйнівного впливу рф на цивільне населення, інфраструктуру та загальну гуманітарну кризу. Їхня праця зберегла колективну пам'ять про цю війну, зафіксувавши мужність та стійкість українського народу перед обличчям масштабного лиха. Перед лицем величезних викликів, включаючи загрозу фізичної шкоди, цензуру та кампанії дезінформації, журналісти залишаються непохитними у своєму прагненні до правди та відданості документуванню реалій цього конфлікту. За даними Національної спілки журналістів України та Міжнародної федерації журналістів, з початку повномасштабної війни рф проти України російські військові вбили якнайменше 100 медійників [85]. Серед них 18 журналістів і журналісток загинули, тримаючи камеру в руках. Українська журналістка Вікторія Роцина зникла 3 серпня 2023 року під час поїздки на окупований схід України, аби зробити репортаж про ситуацію на Запорізькій АЕС та руйнування Каховської дамби. 22 квітня 2024 року батько отримав лист від російської влади, який підтвердив її затримання. Правозахисні організації та журналістські спільноти назвали її затримання незаконним.

10 жовтня 2024 року стало відомо про смерть журналістки. За офіційною версією російської влади, вона померла 19 вересня. Причина смерті не розголошується. Генеральна прокуратура України розглядає її смерть як потенційне вбивство та воєнний злочин. Президент Зеленський назвав це «справжнім ударом» для журналістів України. Міжнародні організації (Репортери без кордонів, IWMP, ЄС) закликали провести розслідування обставин її затримання та смерті. Дев'ять медійників й медійниць стали цивільними жертвами російської агресії. 77 представників медіа загинули, тримаючи зброю в руках у лавах Сил оборони України [там само]. Їхня робота не лише сформувала оповідь, але й стала свідченням незмінної сили вільної та незалежної журналістики під час війни та потрясінь.

Роль регіональних журналістів у повномасштабній російсько-українській війні є неоціненною. З розгортанням конфлікту ці відважні люди стали очима та вухами світу, надаючи важливу інформацію та докази з передової та окупованих територій. З розпадом традиційних каналів зв'язку та поширенням дезінформації регіональні ЗМІ стали ключовими джерелами точних і надійних новин. Їхнє зобов'язання бути свідками та документувати правду було непохитним, навіть перед обличчям потенційної шкоди чи помсти. На окупованих територіях регіональні журналісти відіграли вирішальну роль у викритті звірств, вчинених російськими військами. Вони ризикували своїм життям, щоб зібрати докази воєнних злочинів, у тому числі невибіркового нападу на мирних жителів, тортур та інших порушень прав людини. Завдяки їхній хоробрості та відданості ці вчинки не залишилися непоміченими, а їхні звіти стали потужним свідченням для світу. Щобільше, регіональні журналісти надали голос безмовним, поповнивши історії та досвід простих українців, які потрапили в конфлікт. Їхні репортажі проливали світло на гуманітарну кризу, переміщення мільйонів людей і стійкість українського народу перед обличчям лиха. Їхня робота полягала не лише в повідомленні фактів і цифр; мова йшла про

збереження колективної пам'яті нації в облозі. Їхні історії та образи відобразили емоції, боротьбу та рішучість народу, який бореться за свій суверенітет і свободу.

Незалежне регіональне видання «Гвара Медіа» з Харкова до 24 лютого 2022 року розповідало історії про креативні індустрії, креативну екосистему Харкова та області. Аби зафіксувати зміни в діяльності видання з початку повномасштабної війни РФ проти України та окреслити методи документування воєнної дійсності, які використовують журналісти та чому, ми провели серію глибинних інтерв'ю з п'ятьма респондентами, що працюють у «Гвара Медіа».

Перше інтерв'ю ми взяли у головного редактора «Гвара Медіа» Сергія Прокопенка, який має досвід роботи у сфері культури та креативних індустріях. За його словами, він цікавився цією сферою, тому що бачив у ній значний потенціал щодо розвитку середнього класу нового покоління України та її деолігархізації. «Я вважаю, що люди, які формують капітал і особистий, і соціальний, і економічний в креативних індустріях, заробляють це за допомогою інновації та таланту, і можуть бути новими політичними агентами. І я сподівався до повномасштабного вторгнення, що це будуть люди, які будують нову Україну. Тому ми намагалися розповісти про них історії», — розповів авторці цього дослідження Сергій Прокопенко (аудіозапис цього інтерв'ю див.: [98]). «Гвара Медіа» працювала у форматі повільного медіа, тобто такого, що випускає лише довгі матеріали — статті, репортажі, інтерв'ю та аналітику. Перелом відбувся під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Зокрема, медіа змінило формати подачі інформації — з'явилася новинна стрічка, фактчек-відділ та документальні репортажі. «Близько декілька днів ми були заморожені, не зрозуміли, що робити: йти на фронт, бути волонтером, чи евакуюватись та ставати біженцем. Я пам'ятаю момент, коли я подумав буквально через декілька днів, що ми все-таки медійники, журналісти, ми маємо щось робити.

Ми маємо робити те, що ми вміємо, бо ми медійники. В той час я бачив, як багато журналістів виїжджало, не всі медіа працювали, були значним тиском, ризиком, а деякі працювали», — зазначає Прокопенко [там само]. «Гвара Медіа» залишилося в місті та продовжило працювати. «Я почав шукати унікальну цінність, яку може створити медіа. Я поставив собі запитання: «що більше не робить ніхто з інших медіа?», і зрозумів, що майже ніхто не займається фактчекінгом (фактчекінг з англ. перевірка фактів) та мало людей працювали на вулицях, бо це було небезпечно», — згадує медійник [там само]. Таким чином, у медіа з'явився фактчек-бот «Перевірка» і фактчек-відділ з мотивацією робити більше користі для читача. На початку повномасштабної війни сотні тисяч людей користувалися ботом, аби перевіряти правдивість новин. Також Сергій, залишаючись у Харкові, почав знімати документальні репортажі. «Це був березень 2022 року, я вперше прийшов у бункер, де ховалися люди. Було дуже страшно, у мене ще тоді не було акредитації, але я бачив у цьому цінність інтуїтивно, що це необхідно робити — документувати момент, показувати, як виглядає війна, і протидіяти дезінформації. І це вибудувалося в єдину екосистему, буквально в перші дні, де ти протидієш дезінформації фактчекінгом, ти показуєш реальність за допомогою відео, в той час, як навколо є дезінформація. Я це прямо на кінчиках пальця відчув. І це були мотивації, бути цінними, бути корисними, бути медійниками та журналістами, які створюють цінність для читача у важкий момент», — каже головний редактор [там само].

Під час інтерв'ю авторці цього дослідження Сергій Прокопенко згадав про перший документальний фільм, що навесні 2022 року зняла «Гвара Медіа». «Влітку 2022-го під обстрілами я сидів, трансформував видання, розробляв оргструктуру, шукав нових людей для того, щоб задовольняти потреби читачів», — каже Сергій Прокопенко [там само]. Після цього, видання почало формуватися у традиційне «швидке медіа» з акцентом на новинах. «Воно виникло не одразу. Ми працюємо як

інноваційний стартап: ітераціями, серіями ми робимо, аналізуємо, робимо, аналізуємо, робимо, аналізуємо», — каже Сергій Прокопенко [там само]. «Гвара Медіа» з 5 людей зросла до понад 20 працівників та наразі має новинний відділ, текстовий відділ, диджитал відділ, мультимедійний відділ та фактчек-відділ — кожен з них по-своєму залучений до документування воєнних злочинів та донесення суспільству правди. Крім цього, Прокопенко також планує розвивати медіа в розслідувальній журналістиці та створювати відповідний відділ.

Звернемося до представників кожного з відділів, аби визначити методику та мотивацію у документуванні воєнних злочинів. Журналістка новинного відділу Дар'я Лобанок у інтерв'ю авторці цього дослідження зазначила [98], що документування воєнних злочинів журналістами відіграє важливу роль з кількох аспектів. За її словами, ретельна фіксація та збір доказів можуть слугувати підґрунтям для розслідувань правоохоронних органів та притягнення винних до відповідальності. Журналісти, як безпосередні свідки подій, здатні надати цінні свідчення та матеріали, що можуть стати вагомими доказами у майбутніх судових процесах. Незалежно від юридичних наслідків, документування воєнних злочинів має історичну цінність. Збереження фактів та свідчень є важливим для відновлення історичної пам'яті та запобігання спотворенню чи замовчуванню трагічних подій. Навіть якщо певні матеріали не можуть бути опубліковані одразу, їх фіксація дозволить розповісти про них у майбутньому, зберігаючи колективну пам'ять про ці події. Крім того, діяльність регіональних медіа є особливо значущою у цьому контексті. Їхня близькість до подій та доступ до локальної інформації надають їм можливість висвітлювати випадки воєнних злочинів, які можуть бути проігноровані або недостатньо висвітлені на національному чи міжнародному рівні. Регіональні журналісти можуть привернути увагу широкої аудиторії до локальних подій, сприяючи поширенню інформації та залученню додаткових ресурсів для відновлення справедливості та допомоги

постраждалим. Нарешті, документування воєнних злочинів журналістами не лише сприяє правосуддю, а й відіграє важливу гуманітарну роль. Висвітлення історій постраждалих, фіксація руйнувань та порушень прав людини може допомогти привернути увагу благодійних організацій, донорів та міжнародної спільноти, сприяючи наданню допомоги жертвам та відновленню їхніх домівок і життя.

Репортер мультимедійного відділу Денис Клименко розпочав журналістську діяльність безпосередньо під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Про це він розповів авторці цього дослідження під час глибинного інтерв'ю [98]. За його словами, робота воєнним кореспондентом у «Гвара Медіа» та поїздки на деокуповані території наблизили його до усвідомлення важливості документування воєнних злочинів та наслідків російської агресії. На його думку, формат його роботи, що передбачає створення відео- та фотоматеріалів, став найефективнішим способом фіксації та демонстрації руйнувань, завданих російською федерацією Харкову та області. Щоденні обстріли, загибель та поранення мирних жителів вимагають ретельного документування, адже ці факти мають бути відомі світовій спільноті та майбутнім поколінням задля збереження історичної пам'яті та недопущення повторення таких трагедій. Навіть на третій рік повномасштабної війни, під час поїздок на деокуповані та прифронтові території, журналісти «Гвара Медіа» продовжують фіксувати жахливі свідчення місцевих жителів. Ці історії не лише надихають, а й спонукають до подальшої боротьби за встановлення правди. Українське суспільство та міжнародна спільнота мають бути проінформовані про реалії війни, навіть якщо певна частина людей вже втомилася від неї. Активізація наступальних дій російської федерації у Харківській області у травні 2024 року лише підсилює необхідність цілодобової роботи задля документування воєнних злочинів у всіх прикордонних районах. Матеріали, зібрані під час поїздок до військових та цивільних на евакуацію, стануть

невіддільною частиною літопису російської агресії проти України. Їх можна буде переглядати роками пізніше, зберігаючи фактаж для майбутніх поколінь. Попри складність та небезпечність цієї роботи, документування воєнних злочинів є нашим професійним обов'язком як журналістів на передовій, підсумовує Клименко.

Журналістка та редакторка текстового відділу Вікторія Маньковська в інтерв'ю авторці цього дослідження сказала [98], що документування воєнних злочинів відіграє ключову роль у забезпеченні притягнення винних до відповідальності, зокрема, військового-політичного керівництва російської федерації, яке віддає накази вчиняти ці протиправні дії. Зібрані матеріали можуть стати підставою для розгляду справ у Міжнародному кримінальному суді. На різних етапах процесу документування текстові журналістські матеріали виконують різні функції, розповідає Вікторія. Під час проведення інтерв'ю з постраждалими відбувається своєрідна терапевтична взаємодія, адже герої історій отримують можливість відкрито розповісти про свій біль та травматичний досвід. Журналісти, на відміну від правоохоронних органів, можуть створити більш комфортну атмосферу для співрозмовників, дотримуючись етичних норм і використовуючи спеціальні навички та знання для полегшення процесу розповіді про потенційно травматичні події. На етапі написання репортажу залучаються коментарі експертів з юридичної, психологічної та інших сфер. Їх включення до матеріалу дозволяє проінформувати читачів про можливі подальші дії, ресурси допомоги та шляхи отримання підтримки для тих, хто пережив воєнні злочини. Такі публікації також сприяють усвідомленню того, що жертви не є усамітненими у своєму горі, і для встановлення справедливості необхідно розповідати про ці випадки. Загалом, текстовий формат репортажів відіграє важливу роль у занурення читачів у тематику, концентрації їхньої уваги та спонуканні до роздумів над проблематикою, яка раніше могла бути невідомою чи неусвідомлюваною. Це дозволяє підвищувати обізнаність суспільства про

воєнні злочини, сприяючи формуванню громадської думки та підтримки процесів розслідування і притягнення винних до відповідальності.

У ході інтерв'ю, що ми взяли у журналіста фактчек-відділу Назара Гламазди, фактчекер розповів про розвінчення російської пропаганди та дезінформації [98]. За його словами, на сучасному етапі конфлікту між Україною та російською федерацією ведеться активна інформаційна війна. Ворожа сторона поширює численні пропагандистські наративи, метою яких є підривання єдності українського суспільства, розповсюдження паніки серед населення та формування деструктивних переконань щодо неспроможності України здобути перемогу, відсутності державної суб'єктності та безсилля громадян вплинути на ситуацію. Ці маніпулятивні меседжі, на кшталт: «Україна — концтабір», «Зеленський нелегітимний», «Місцевій владі все одно на громадян». На його погляд, основна задача цієї кампанії — розповсюдження паніки серед населення та формування в голові українця трьох основних думок: «Україна не переможе цю війну», «Моя країна не має ніякої суб'єктності», «Я ні на що не впливаю», спрямовані на демотивацію українців у захисті своєї держави. У зв'язку з цим, критично важливим є створення ефективної системи протидії пропагандистським наративам. Найдієвішою зброєю проти дезінформації є правдива та об'єктивна інформація. Основним завданням фактчекерів у цьому контексті є виявлення пропагандистських повідомлень, їх ретельний аналіз та послідовне спростування шляхом розбору на складові частини. Важливо донести до аудиторії причини, через які певне повідомлення є фейковим чи маніпулятивним, а також пояснити його деструктивний вплив на суспільство. Грамотна боротьба з дезінформацією сприяє розвитку критичного мислення в суспільстві. Демонструючи приклади коректного розвінчування російської пропаганди, фактчекери підвищують рівень обізнаності та свідомості громадян, зменшуючи їхню вразливість до маніпулятивних впливів та панічних настроїв. Такий підхід допомагає зберегти довіру до надійних

джерел інформації та послабити вплив дезінформаційних кампаній на суспільство. Тож, системна робота з викриття та спростування пропагандистських наративів є важливим інструментом у веденні інформаційної війни, який сприяє консолідації українського суспільства, підтримці його стійкості та мотивації у протистоянні російській агресії.

Таким чином, регіональні медіа відіграють важливу роль у висвітленні та документуванні воєнних злочинів та спростуванні російської пропаганди, доповнюючи національні видання та правоохоронні органи. Їхня близькість до подій забезпечує доступ до інформації, яка може бути не помічена на вищому рівні. Крім того, вони здатні порушувати теми, які можуть бути недостатньо висвітлені або проігноровані на національному або міжнародному рівні. Таким чином, журналісти на місцях можуть стати свідками та документаторами воєнних злочинів у момент їх скоєння, збираючи цінні докази, які згодом можуть стати підґрунтям для розслідувань та притягнення винних до відповідальності. Їхня діяльність сприяє транспарентності та довірі до правових і правозахисних процесів, залучаючи широку аудиторію до соціальної мобілізації та пошуку справедливості, зазначає Сергій Прокопенко. Крім того, регіональні медіа можуть відігравати роль правозахисників, відстоюючи дотримання законності та прав людини, виявляючи прогалини чи недоліки в діяльності правоохоронних органів або міжнародних інституцій. Їхня адвокаційна робота може сприяти усуненню юридичних прогалин та вдосконаленню законодавства, як-от у випадку із залученням пропагандистів до відповідальності за співучасть у воєнних злочинах. Таким чином, на думку головного редактора «Гвара Медіа», регіональна журналістика є важливим соціальним інститутом, особливо в умовах війни та масштабних конфліктів. Забезпечуючи документування подій, мобілізацію суспільства та адвокацію справедливості, вона сприяє збереженню історичної пам'яті, притягненню винних до відповідальності та відновленню верховенства права.

2.3 Інструменти, методи та етичні міркування в документуванні воєнних злочинів журналістами «Гвара Медіа»

Документування воєнних злочинів і порушень прав людини під час російсько-української війни вимагає поєднання суворих журналістських методів, етичних міркувань і твердої відданості професіоналізму та безпеці. У цьому підрозділі розглянемо методи, інструменти та етичні аспекти роботи журналістів під час документування воєнних злочинів у Харкові та області на досвіді авторки під час роботи у незалежному регіональному виданні «Гвара Медіа», а також звернемося до цифрового посібника для журналістів з документування воєнних злочинів від *Global Investigative Journalism Network* [26, 29, 30, 35, 41, 42, 43, 44, 47].

Журналісти відіграють визначну роль у висвітленні та розслідуванні війни. Проливати світло на дії агресора, викривати брехню та пропаганду, шукати докази злочинів — важлива місія журналістів. Документування воєнних подій є критично важливим незалежно від того, чи скоєно воєнний злочин. Саме існування та дотримання законів уможливорює переслідування воєнних злочинців. За словами юристки з міжнародного гуманітарного права Клер Сімонс, перед тим, як документувати та розслідувати воєнні злочини, журналісту важливо ознайомитися з юридичною стороною питання [47]. За Сімонс, під час збройного конфлікту діють кілька правових систем, серед яких міжнародне гуманітарне право (відоме також як закони війни або закони збройного конфлікту), що регулює дії держав і недержавних збройних формувань, які є сторонами конфлікту; міжнародне кримінальне право, яке визначає відповідальність окремих осіб за вчинення міжнародних злочинів; міжнародне право прав людини, що встановлює зобов'язання держав, а в окремих випадках і недержавних суб'єктів, щодо осіб, які перебувають на їхній території або під їхньою юрисдикцією, хоча в умовах збройного конфлікту його застосування може відрізнятися; внутрішнє законодавство

держав; а також інші міжнародні закони та угоди, укладені державою, хоча їх дія також може змінюватися залежно від умов конфлікту [там само]. Тому перед початком роботи журналіста в певному регіоні, важливо ознайомитися з законами та правовими документами.

Репортери мають унікальну роль — бути безпосередніми свідками війни. Проте їхня робота вимагає не лише візуальної фіксації подій, але й глибокого розуміння контексту та вміння швидко налагоджувати стосунки з місцевими джерелами. З роками технології та умови в зонах конфлікту змінилися. Від сучасних репортерів очікують набагато більше, ніж просто фото чи відео — потрібен повний контекст події та передісторія. Сучасний журналіст повинен зібрати всю можливу інформацію: поспілкуватися з людьми, зібрати докази, факти та контакти. Це особливо важливо для українських журналістів, адже чим детальнішу та повнішу картину подій російсько-української війни вони зможуть представити, тим більш переконливими будуть докази російських злочинів для міжнародної спільноти. Це особливо критично при висвітленні воєнних злочинів, оскільки такі матеріали часто піддаються критиці та спробам дискредитації. Хоча документування потенційних воєнних злочинів не є першочерговим завданням журналіста, його роль полягає в тому, щоб бути очима громадськості та привертати увагу світу до цих подій. Журналістські матеріали не лише мають доказову цінність та інформують суспільство, але й можуть забезпечити додатковий захист для постраждалих. Головне для журналіста в умовах війни — це вміти швидко адаптуватися, використовувати всі наявні можливості, але завжди дотримуватися професійної етики, створюючи чесні та якісні репортажі.

Документування воєнних злочинів у зонах конфлікту є надзвичайно важливим, проте водночас небезпечним завданням для журналістів. Безпека — ключовий аспект журналістських документувань воєнних злочинів. Журналісткам слід підходити до оцінки ризиків з урахуванням специфічних

загроз, зокрема гендерного насильства, сексуальних зловживань та інших форм насильства, що можуть становити додаткову небезпеку. З огляду на ризики, пов'язані з перебуванням на прифронтових та прикордонних територіях, необхідно ретельно оцінювати ризики та вживати належних заходів безпеки. Це передбачає отримання відповідної підготовки та розробку планів дій на випадок надзвичайних ситуацій. За словами американського журналіста Мета Хансена [29], підготовка до роботи в зоні конфлікту вимагає комплексного підходу та сильно залежить від локації, в якій працюватиме журналіст. Утім, насамперед перед роботою в «полі» необхідно зібрати максимально повну інформацію — від традиційних медіа, колег-військорів, військових пресофіцерів, локальних журналістів, неурядових організацій чи місцевих органів влади. Для відстеження швидкозмінної ситуації на різних ділянках фронту та прикордонних територіях важливо долучатися до місцевих груп у соцмережах, а також до професійних спільнот у месенджерах, що забезпечують постійний обмін даними. Комунікація з джерелами вимагає особливої уваги: необхідно обирати безпечні канали спілкування, проводити зустрічі в нейтральних місцях та дбати про конфіденційність джерел. Для забезпечення безпеки під час роботи в зонах бойових дій журналісти мають дослухатися до рекомендацій місцевих військових, правоохоронців або політичної влади.

Технічне забезпечення включає проходження формальної підготовки з поведінки у ворожому середовищі, підготовку необхідної техніки (камера, комп'ютер, супутниковий телефон) та резервних акумуляторів. Журналіст повинен мати альтернативні джерела живлення та комунікації. Сучасні технології дозволяють фотографам та репортерам підтримувати тісний зв'язок з колегами, миттєво обмінюватися критично важливою інформацією про місця бойових дій, пересування військ та потенційні ризики. Цифрова безпека для журналістів є критично важливою в сучасному інформаційному просторі. Основні рекомендації включають використання виділеного

робочого комп'ютера з повним шифруванням диска та посиленими заходами безпеки. Журналістам важливо розподіляти інформацію: зберігати робочі документи окремо від особистих файлів, використовувати зашифровану хмару або зовнішні носії та спілкуватися через безпечні додатки. Наприклад, редакція не користується месенджером «Telegram» для передачі чутливої інформації, натомість використовує «Whatsapp» або «Signal». Важливо також використовувати інструменти конфіденційності: працювати через VPN, використовувати зашифровані месенджери та вивчати спеціальні посібники з цифрової безпеки. Особливу увагу слід приділяти безпечному зберіганню документів — створювати резервні копії важливих документів, використовувати хмарні сховища з нульовим доступом або зашифровані зовнішні жорсткі диски. Для захисту репортерів та їхніх матеріалів критично важливим є швидке завантаження зображень у хмарне сховище. Хмарне зберігання забезпечує надійний захист матеріалів від видалення, проте залишається ризик зіткнення з особами, які можуть негативно відреагувати на опубліковані роботи. Головна мета таких заходів — максимальний захист робочої інформації від потенційних ризиків та несанкціонованого доступу, забезпечення конфіденційності та безпеки журналістської діяльності в цифровому середовищі.

Головна мета — максимальна підготовка та безпека під час роботи в складних умовах. Окрім технічного аспекту, журналістам варто підготувати себе і психологічно. Тренінги з виживання та домедичної допомоги для журналістів є критично важливим елементом професійної підготовки. Журналісти видання «Гвара Медіа» проходять комплексне навчання, зокрема тренінг HEFAT (*Hostile Environment and Emergency First Aid Training*), під час якого опановують навички надання першої медичної допомоги за тактичним алгоритмом *M.A.R.C.H.* Курси з роботи у ворожому середовищі принципово змінюють розуміння поведінки в екстремальних ситуаціях, формуючи правильні інстинкти виживання та допомагаючи уникати реальних небезпек.

Перед відрядженням в експедицію, необхідно розробити чіткі протоколи безпеки та плани дій, включаючи маршрути евакуації та точки зустрічі, що дозволить діяти швидко у форс-мажорних ситуаціях. Для доступу до певних локацій, зокрема місць російських ударів, журналісти мають отримати акредитацію від Міністерства оборони України та дотримуватися встановлених обмежень на публікацію контенту: 3 години для обстрілів цивільної інфраструктури та 12 годин для обстрілів критичної інфраструктури. Для відвідування зони бойових дій необхідно встановити контакти з пресофіцерами бригад або подавати офіційні запити на отримання дозволу на знімання. Під час перебування в зонах бойових дій кожен журналіст має бути забезпечений засобами індивідуального захисту, такими як бронежилети, шоломи, аптечки та інші засоби захисту. Наприклад, на прикордонні Харківщини війська РФ часто застосовують FPV-дрони для ударів по цивільних автівках, тож необхідно мати при собі засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ) для протидії дронам. Також важливим аспектом є підтримання постійного зв'язку з редакцією та відстеження локації журналістів за допомогою захищених каналів зв'язку та систем відстеження. Необхідно визначити безпечні місця на випадок надзвичайних ситуацій, наприклад, медичні заклади чи готелі. На місцях журналісти мають проводити постійну оцінку ризиків, враховуючи мінливість ситуації в прифронтових зонах, потенційні загрози, такі як зони активних бойових дій, нерозірвані міни та боєприпаси, а також ворожі особи. Плани дій повинні адаптуватися відповідно до змін у середовищі ризиків. Перед поїздками в небезпечні райони необхідно переконатися, що журналісти фізично та психічно придатні для роботи в умовах високого стресу. Впровадження комплексних заходів безпеки та оцінки ризиків дозволяє мінімізувати потенційні ризики, пов'язані з документуванням воєнних злочинів, та підвищити здатність журналістів виконувати свою важливу роботу, приділяючи пріоритетну увагу власному добробуту та добробуту своїх колег.

Ба більше, журналістам необхідно бути обачними й у повсякденному житті. Важливим елементом забезпечення безпеки є особиста передбачуваність. Журналісти повинні урізноманітнювати щоденний розпорядок, змінювати маршрути пересування та уникати стандартних шаблонів поведінки. Це ускладнює потенційним зловмисникам можливість передбачити дії репортера.

Під час документування воєнних злочинів і порушень прав людини журналісти повинні дотримуватися суворих етичних принципів, що слугують моральним орієнтиром у їхній роботі. Наприклад, ключові етичні засади редакції «Гвара Медіа» включають:

1. Повага до людської гідності — шанобливе ставлення до всіх учасників подій (постраждалих, свідків, підозрюваних), уникнення стереотипів, маніпуляцій та дегуманізації.

2. Мінімізація шкоди — захист приватності та персональних даних вразливих осіб, отримання інформованої згоди на використання особистої інформації, прозорість щодо мети та формату публікації, етичне проведення інтерв'ю для уникнення повторної травматизації.

3. Об'єктивність та неупередженість — точне та незаангажоване подання інформації, ретельна перевірка фактів перед публікацією, відсутність особистих упереджень у матеріалах.

4. Редакційна незалежність — протидія цензурі та самоцензурі, захист від зовнішнього впливу, запобігання маніпуляціям та пропаганді.

5. Захист джерел інформації — створення безпечних каналів комунікації, забезпечення конфіденційності даних, гарантування безпеки героїв публікацій.

6. Культурна чутливість — врахування культурного контексту та використання толерантної лексики, консультації з експертами, запобігання ненавмисним образам та викривленню фактів.

7. Професійна етика — дотримання журналістських стандартів, уникнення конфлікту інтересів, збереження професійної репутації.

8. Підзвітність та справедливість — взаємодія з компетентними органами, сприяння встановленню істини, прагнення до суспільної справедливості.

Документування воєнних злочинів вимагає ретельного встановлення фактів і методів збору доказів, включаючи інтерв'ю з постраждалими, свідками та експертами, збір доказів (фотографій, відео, документів, артефактів), встановлення геолокації та перевірку доказів, посилення на джерела. Дотримання етичних принципів під час цього процесу є критично важливим для забезпечення правдивості, об'єктивності та поваги до гідності всіх залучених людей. За словами старшого радника з навчання та інновацій *Dart Center* Гевіна Різа [43], який працює з темами журналістики травми, журналісти, які беруть інтерв'ю у постраждалих або свідків воєнних злочинів, постійно стикаються з травмою. Вони зустрічаються з людьми, які, ймовірно, бачили чи зазнавали поранень, насильства та жили в умовах постійної загрози. Важливо проводити інтерв'ю етично, уникаючи надмірного тиску на таких людей, примушування розповідати небажані деталі, ігнорування емоційного стану співрозмовника та непрозорості. Основні принципи такої комунікації — ставитися до постраждалих з повагою та гідністю, не перетворювати людей на знеособлені об'єкти, надати можливість бути почутими [там само]. Природний емоційний дистрес під час розмови про травматичний досвід не означає завдання нової травми.

Під час інтерв'ювання журналісти мають дотримуватися низки етичних принципів. Насамперед важливо мати чіткий внутрішній план та усвідомлювати власні професійні межі. Журналіст повинен розуміти, що може лише полегшити передачу важливої інформації, але не здатен змінити минуле або позбавити співрозмовника болю. Необхідно виділяти достатньо часу для розмови, не квапити співрозмовника та бути готовим до емоційного

навантаження. Перед інтерв'ю варто вивчити культурний та історичний контекст, зважати на особливості комунікації в конкретній спільноті. Кожну історію слід сприймати унікально, уникаючи стандартизації та знеособлення. Важливо шукати людину за межами її травматичного досвіду, не зводити особу лише до найгірших подій. Журналіст має бути обережним із власними проєкціями, утримуватися від нав'язування особистого досвіду та розуміти особливості травматичної пам'яті. Принципово важливо отримувати згоду на використання зображень та поважати бажання співрозмовника представити себе та близьких. Головна мета — створити безпечний простір для розповіді, де людина відчуває повагу та підтримку. Під час інтерв'ю з людьми, що ймовірно пережили травматичні події, журналіст має бути гранично чесним і обережним. Необхідно чітко пояснити, що розмова не гарантує притягнення злочинців до відповідальності, та попередити про можливі ризики. Перед інтерв'ю слід ретельно оцінити потенційні загрози для безпеки співрозмовника: чи не наражає розмова його на додаткову небезпеку, чи потрібна анонімність, як забезпечити конфіденційність. Особливо важливо приділити увагу процедурі отримання згоди. Журналіст має докладно пояснити умови інтерв'ю, можливі наслідки публікації, включаючи доступність інформації в інтернеті. Треба докласти максимум зусиль, щоб передати контроль співрозмовнику, адже травматичний досвід позбавляє людину відчуття безпеки. Навіть незначні жести можуть допомогти відновити довіру.

На відміну від інтерв'ю з політиками чи бізнесменами, спілкування з постраждалими вимагає особливого підходу. Журналіст має відмовитися від маніпулятивних технік та діяти максимально делікатно. Структура бесіди принципово важлива: розмова повинна бути поділена на три частини, щоб найскладніші деталі були в середині, а не на початку чи наприкінці. Слід використовувати відкриті запитання, уважно слухати, слідкувати за часом і створювати атмосферу безпеки. Важливо визнавати емоції співрозмовника,

не демонструвати шоку чи осуду, толерувати плач та можливі емоційні реакції. Якщо людина втрачає контроль або занадто емоційно реагує, треба обережно змінити тему, повертаючи її до теперішнього моменту. За необхідності можна делікатно запропонувати контакти психологічної підтримки. Головне — поважати кордони співрозмовника, не примушувати, не торкатися фізично та давати простір для вільного спілкування. Сучасні технології, зокрема смартфони, значно спростили процес документування воєнних злочинів в делікатних ситуаціях. Наприклад, знімати постраждалих від обстрілів доцільніше на телефон, а не на професійну камеру, оскільки це менш травматично для них психологічно. Хоча для документування протестів або збройних конфліктів все ще використовуються професійні фото- та відеокамери. При висвітленні воєнних злочинів критично важливо знайти баланс між документуванням звірств та повагою до постраждалих. Репортер має свідомо підходити до кадрування зображень та відео, враховуючи ситуацію та психологічний вплив на реципієнта. Надмірно жорстокі зображення можуть відштовхнути аудиторію, тому важливо публікувати фото та відео, які привертають увагу та встановлюють емоційний зв'язок з глядачем. Головна мета — змусити людей звернути увагу на документальні свідчення війни, адже журналістські публікації втрачають сенс, якщо їх ніхто не дивиться.

Журналіст у зоні конфлікту опиняється перед складним моральним вибором: бути активним учасником подій чи залишатися неупередженим спостерігачем. Допомога постраждалим — це глибоко особисте рішення, пов'язане з персональним ризиком. Не існує універсальної формули втручання. Документуючи критичні ситуації, журналіст усвідомлює, що може врятувати життя, але водночас ризикує власним. Принципово важливо чітко усвідомлювати власні можливості та межі втручання, зважати на потенційні наслідки для себе та інших. Кожен випадок унікальний, і рішення про

безпосередню допомогу приймається індивідуально, з повним розумінням можливих ризиків.

Переконливі докази воєнних злочинів є ключовою основою журналістських розслідувань. За словами журналістки-розслідувачки *Reuters*, яка зосереджується на Близькому Сході та Африці, Меггі Майкл [42], збереження цілісності та належне ведення ланцюга зберігання доказів є критично важливими для забезпечення прийнятності та правдивості зібраних матеріалів у потенційних судових розглядах чи розслідуваннях воєнних злочинів і порушень прав людини. Журналісти повинні дотримуватися суворих найкращих практик поводження, зберігання та захисту як фізичних, так і цифрових доказів. Для збереження цифрових доказів, таких як фотографії, відео, аудіозаписи та документи, потрібно забезпечити їх безпечно зберігання та резервне копіювання на зашифрованих пристроях або в хмарних сховищах, зокрема «Гвара Медіа» користується останнім варіантом. Вони можуть існувати в різних формах: інтерв'ю, фізичні та цифрові документи, бази даних, скріншоти, аудіо- та відеоматеріали. Без надійних доказів журналісти ризикують бути легко дискредитованими. Важливо не лише зібрати докази, але й правильно їх зберігати та аналізувати. Сучасні інструменти, як Pinpoint від Google, допомагають систематизувати великі обсяги інформації. Журналісти мають дотримуватися суворих правил конфіденційності, використовувати шифрування та організовані бази зберігання даних. Після публікації розслідування докази можуть бути архівовані як у закритих, так і у відкритих джерелах. Принципово важливо мати надійні докази, готовність до юридичних перевірок та можливість підтвердити кожен наведений факт. Співпраця з юридичними та судово-медичними експертами допомагає журналістам дотримуватися встановлених протоколів та стандартів доказування. З етичного погляду, вкрай важливо поважати приватність і гідність осіб у зібраних матеріалах, використовуючи методи анонімізації. Обов'язковими є отримання

інформованої згоди, дотримання конфіденційності та захист персональних даних. Дотримуючись цих практик, журналісти забезпечують правдивість, автентичність та потенційну юридичну прийнятність зібраних доказів, підтримуючи принципи справедливості та верховенства права.

Співпраця та партнерство є ключовими у документуванні воєнних злочинів. Об'єднання зусиль медійних платформ, правозахисних організацій, юридичних експертів, науковців та місцевих громад дозволяє підвищити якість та довіру до розслідувань. Такі партнерства забезпечують доступ до професійної експертизи, розширюють мережі контактів і полегшують збір доказів, створюючи більш надійну та всебічну картину подій. Наприклад, «Гвара Медіа» співпрацювала з такими правозахисними організаціями, як Human Right First та Харківська правозахисна група. Крім того, видання робило спільні розслідування з «Слідство.Інфо» та документальний фільм спільно з британською студією «9 Films». Взаємодія з місцевими громадами та громадськими ініціативами дозволяє журналістам отримати глибше розуміння контексту, доступ до унікальних свідчень та інформації з важкодоступних місць. Спільна робота підвищує якість розслідувань, посилює голоси постраждалих та сприяє притягненню винних до відповідальності. Синергія різних експертиз допомагає не лише документувати злочини, але й розвивати найкращі практики звітності про конфлікти. В зонах бойових дій журналісти мають використовувати додаткові заходи цифрової безпеки, зокрема шифрування та захищені канали комунікації, аби вберегти конфіденційність джерел та інформації.

Журналісти, які працюють у зонах бойових дій та на місцях російських обстрілів, зазнають психологічної травми, порівняної з травмами військових та поліціантів. Це змусило редакцію «Гвара Медіа» приділяти більше уваги психологічному здоров'ю співробітників, зокрема проводити консультації у психологів та психотерапевтів. Професійна підготовка є не розкішшю, а життєво необхідною умовою роботи журналіста в небезпечних локаціях, що

дозволяє не лише зберегти життя, але і якісно виконувати професійні обов'язки.

Воєнні злочинці зацікавлені в емоційному виснаженні журналістів, сподіваючись на втрату професійної уваги. Насправді стійкість — це не відсутність реакції на проблеми, а вміння їх опрацювати. Універсальної формули психічного здоров'я не існує, проте надзвичайно важливо усвідомлювати свої межі та своєчасно звертатися по допомогу. Систематичний медичний нагляд та підтримка колег є важливим елементом протистояння травматичності та збереження професійної спроможності журналіста.

Психологічні ризики для журналістів нерідко пов'язані з перебуванням у місцях, де траплялося насильство. Однак частіше вони виникають через опосередковані фактори, зокрема багаторазове занурення в травматичні деталі. За словами Гевіна Різа [44], серед таких факторів — тісна взаємодія з травмованими людьми, наприклад, інтерв'ювання постраждалих, перегляд графічних зображень насильства чи опрацювання тривожних свідчень, зокрема записів інтерв'ю. Через постійне вислуховування постраждалих від насильства, у журналіста може виникати травма свідка або віктарна травма [там само]. При такій травмі не обов'язково бути безпосереднім об'єктом насильства.

У самій роботі журналіста закладені певні захисні риси, які сприяють особистій стійкості. Серед них — сильне відчуття особистої місії, професійна відстороненість, здатність бачити проблеми з різних боків та робота в підтримувальній команді. З усім тим, високий рівень вікарної травми може супроводжуватися низкою негативних наслідків. За Різом, Журналісти нерідко стикаються з проблемами концентрації уваги, підвищеною дратівливістю та фізіологічними проблемами, такими як напруга м'язів, порушення сну, проблеми з травленням та зниження імунітету [там само]. Часто спостерігається погіршення настрою та схильність до негативного

мислення, коли травматичні теми з професійного життя починають впливати на особисте життя та світогляд. Можуть виникати й труднощі з довірою та спілкуванням, почуття провини чи сорому, а також глибоке емоційне та професійне виснаження. Водночас за словами психологів, такі дистресові реакції не обов'язково свідчать про довготривалу емоційну травму. Усі ці прояви є природними, хоча й неприємними, побічними ефектами реакцій виживання, які виникають, коли тіло перебуває в очікуванні можливого насильства. Зазвичай ці складні реакції зникають самі по собі після усунення загрози, наприклад, зменшення впливу тривожного матеріалу, коли тіло та розум отримують можливість відпочити й повернутися до стану спокою. Цей процес може тривати від кількох днів до кількох тижнів.

Під час тривалих стресів, таких як життя та робота на прифронтових територіях або в зоні бойових дій, тривожність та стрес, ймовірно, залишатимуться підвищеними протягом усього періоду війни, а також деякий час після її завершення. Наприклад, журналіст, який працював поблизу лінії фронту, може відчувати часткове зниження стресу після повернення в безпечніший регіон. Однак повне повернення до рівня стресу мирного часу малоімовірно, доки війна триває. Важливо розуміти, що хоча певний рівень стресу є природним і очікуваним, це не означає, що підвищеною тривожністю та стресовістю можна нехтувати. Стресові реакції заважають людині ефективно працювати, а також мати щасливе та збалансоване повсякденне життя. Їхнє ігнорування може призвести до серйозніших проблем. Для подолання таких станів важливими є кілька аспектів: обізнаність (розуміння природи власних емоцій), соціальна підтримка та самопомога. У деяких випадках може знадобитися звернення за професійною клінічною допомогою. Багато журналістів відзначають, що психотерапія є корисним інструментом для вирішення як робочих, так і особистих труднощів, а вибір часу та запиту для звернення залежить від конкретної ситуації. У ситуації війни рівень реакцій може бути вищим за звичайний, а періоди життя на межі

та відчуття заціпеніння не є рідкістю. Індивідуальна психологічна підтримка рекомендується, коли журналіст або інший член команди перебуває в кризовому стані з серйозними проблемами повсякденного виживання, управління емоціями та виконання базових завдань. Ситуація змінюється після закінчення війни або виходу журналіста з зони бойових дій. Тоді незвичні тривалі труднощі, які не піддаються самопомозі — такі як непереборний смуток, емоційне заціпеніння або постійний гнів — можуть слугувати приводом для звернення до психотерапевта. Вигорання, депресія та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є цілком можливими наслідками важкого навантаження, пов'язаного з роботою журналіста та постійним впливом травми свідка.

Попри розповсюджені стереотипи, більшість людей з часом справляються з травматичним досвідом. Це не означає, що вони забувають про втрати, а скоріше їх стає легше приймати та переживати. Немає єдиної формули для досягнення психічного здоров'я. Якщо людина відчуває, що не може впоратися з труднощами, важливо звернутися за допомогою. Деякі журналісти нехтують особистими проблемами, знецінюючи їх на фоні переживань героїв своїх матеріалів чи колег, що працюють у більш небезпечних та стресових умовах. Це зрозуміло, але насправді це помилкова думка. Ефективне інтерв'ювання вимагає емпатії — здатності ставити себе на місце співрозмовника та співчувати йому. Однак, постійно ставлячи себе на місце інших людей, журналіст може несвідомо «перенести» частину їхніх почуттів, таких як безпорадність чи провина, на себе. З часом ці емоції можуть накопичуватися. Одним з наслідків може стати байдужість до чужого горя — проблема, яка особливо проявляється при роботі з вразливими людьми. Це часто називають «втомою від співчуття», хоча точнішим є термін «втома від емпатії». У професійній сфері журналістам важливо одночасно вміти як відсторонюватися, так і встановлювати емоційний зв'язок.

Подолання стресу не полягає у спробі вигнати неприємні думки й почуття — це нереально в повсякденному житті, а тим більше при документуванні воєнних злочинів. Крім того, журналістська робота в умовах російсько-української війни більше нагадує марафон, ніж спринт, і вимагають постійної концентрації від обстрілу до обстрілу, від трагедії до трагедії. Тому конче важливо контролювати рівень стресу. Психологи, з якими автор працював під час корпоративних консультацій, радили не брати занадто багато травматичних інтерв'ю протягом короткого проміжку часу, працювати з найскладнішими матеріалами, коли відчуваєш себе найсвіжіше, адже важче впоратися з дистресом під час втоми. Рекомендується робити часті перерви, перемикатися на менш напружені аспекти історії чи інші завдання. Менше сидіти за комп'ютером та більше рухатися. Проводити час на природі без гаджетів, не залишаючись постійно «включеними» в інформаційний простір, адже постійне занурення в новини підвищує рівень стресу і може погіршувати сон. Кожна людина має свої ознаки емоційного виснаження, такі як м'язова напруга, біль у горлі, надмірна дратівливість або раптові напади самокритики. Важливо вчасно помічати ці сигнали та реагувати на них, застосовуючи відновлювальні практики.

Управління дистресом не допоможе повністю позбутися неприємних думок і почуттів. Замість цього, потрібно знижувати їхню інтенсивність, щоб вони не заглушали позитивні моменти життя. Усвідомленість себе у моменті та практики заземлення, можуть допомогти зменшити дистрес і надати відчуття контролю. Боротьба з дискомфортом часто лише посилює його. Важливо піклуватися про себе, регулярно займатися тим, що допомагає відновлювати енергію, особливо під час інтенсивних та стресових проєктів. Не варто забувати, що надмірна кількість негативного контенту може витіснити позитивне мислення, посилювати ризик перевтоми та ускладнювати відновлення.

З практичного досвіду авторки під час психологічних консультацій та курсів з журналістики травми, спеціалісти радять створювати мініритуали для подолання стресу, фокусуючись на маленьких і досяжних цілях. Наприклад, 10 хвилин фізичних вправ на день принесуть більше користі, ніж дві години раз на тиждень. Корисно мати особистий контрольний список за принципом «фізичні відчуття — розумові відчуття — духовні відчуття», до якого можна періодично повертатися. Починати варто з тіла, де накопичується напруга: фізичні вправи, правильне харчування та хороший сон допомагають знизити стрес. Навіть легкі вправи можуть змінити настрій і відновити баланс. Також варто опанувати техніки швидкого зняття стресу, такі як глибоке діафрагмальне дихання чи прогресивна м'язова релаксація. Зокрема, важливо приділяти увагу сну і його гігієні, пам'ятаючи, що алкоголь навіть у малих кількостях погіршує його якість.

Щодо розуму, важливо контролювати не проблеми, а своє сприйняття їх. Працюючи з травмою, корисно розвивати здатність відсторонюватися, бути одночасно в матеріалі та поза ним. Регулярно запитувати себе: чи не берете ви на себе забагато, чи не звинувачуєте себе за те, що не в ваших силах, чи не ототожнюєте себе з учасником подій? Якщо відповідь хоч на одне запитання — «так», потрібно зупинитися і розібратися, поговорити з близькою людиною або занотувати в щоденник.

Духовний аспект полягає у зв'язку з чимось більшим за себе. Під час роботи з травмою горизонти часто звужуються, тому важливо підтримувати зв'язок з більшими сенсами життя. Дослідження показують, що взаємодія з близькими, відданість своїм цінностям і відчуття мети тісно пов'язані з особистою стійкістю. Для журналістів частину цих переваг дає сама робота, але важливо також збалансувати це іншими заняттями: проводити час на природі, відвідувати наснажливі заходи, займатися творчістю, волонтерити та підтримувати особисті стосунки.

Не менш важливою є підтримка в журналістському колективі, коли колеги підтримують один одного. Травматичний досвід може призвести до ізоляції та втрати зв'язків з командою, тому цей процес потребує постійного моніторингу. Хоча менеджери та редактори повинні управляти цим процесом, кожен журналіст відіграє важливу роль у підтримці колег. Міцна командна солідарність є потужним засобом протистояння зовнішньому тиску.

Таким чином, документування воєнних злочинів під час російсько-української війни вимагає від журналістів професіоналізму, етичних принципів та уваги до безпеки. Для ефективної роботи важливо розуміти правову базу та забезпечувати повний контекст подій. Безпека є пріоритетом: журналісти повинні проводити оцінку ризиків, мати належну підготовку та захисне спорядження, дотримуватися цифрової безпеки. Для роботи в зоні конфлікту необхідна акредитація та чіткі плани дій у надзвичайних ситуаціях. При документуванні злочинів необхідно дотримуватися етичних принципів: поваги до людської гідності, мінімізації шкоди, об'єктивності та захисту джерел інформації. Особливу увагу слід приділяти етичному проведенню інтерв'ю з постраждалими, уникаючи їх повторної травматизації. Журналісти часто зазнають психологічної травми через постійне вислуховування постраждалих та опрацювання травматичного контенту. Важливо дбати про себе: робити регулярні перерви, обмежувати кількість травматичних інтерв'ю, забезпечувати якісний відпочинок. У разі серйозних труднощів варто звертатися за професійною психологічною допомогою.

Результатом структурування інструментів, методів та правил журналістського документування воєнних злочинів стало створення цифрової абетки (див. Додаток), що за допомогою візуальних елементів полегшить медійникам фіксацію подій російсько-української війни та покращить їхню професійну діяльність. Дотримуючись цих порад, журналісти можуть відігравати важливу роль у документуванні воєнних злочинів і порушень прав

людини під час російсько-української війни, сприяючи підзвітності, справедливості та збереженню історичних записів для майбутніх поколінь.

Висновки до розділу 2

У роботі автором зроблено типологізацію сучасних методів журналістського документування війни за критеріями: джерела інформації (робота на місцях, робота з документами, цифрова журналістика та OSINT), спосіб взаємодії з героями матеріалів (безпосередній контакт, посередництво через організації, анонімна взаємодія), характер зібраних даних (текст, фото та відео, аудіоматеріали, фізичні докази), аналітичний та правовий аспект (фактчекінг, контекстуалізація та аналіз, юридична прив'язка), форма подання матеріалів (текстова журналістика, аудіожурналістика, фотожурналістика, відеожурналістика, прямі етери), журналістський жанр (новинна, розслідувальна, документальна), рівень ризику (високий, низький).

Лише поєднанням різних сучасних журналістських підходів можна максимально повно задокументувати воєнні злочини та донести правду про війну до суспільства. Регіональні медіа у цьому процесі відіграють важливу роль. Їхня близькість до подій забезпечує доступ до важливої інформації. Вони можуть порушувати теми, які недостатньо висвітлені на вищому рівні. Журналісти на місцях стають свідками злочинів, збираючи докази для розслідувань. Їхня діяльність сприяє прозорості правових процесів та залученню аудиторії. Регіональні медіа також можуть відігравати роль правозахисників, виявляючи прогалини в діяльності органів влади та відстоюючи дотримання законів. Їхня адвокаційна робота сприяє вдосконаленню законодавства. Таким чином, регіональна журналістика є важливим соціальним інститутом в умовах війни, забезпечуючи документування, мобілізацію суспільства та адвокацію справедливості.

Документування воєнних злочинів та порушень прав людини під час конфлікту вимагає комплексного підходу, що поєднує журналістські методи, етичні міркування та заходи безпеки. Дотримання етичних принципів, збереження цілісності доказів та співпраця з різними зацікавленими сторонами є критично важливими для забезпечення правдивості, об'єктивності та справедливості. Застосування етичних методів оповідання, потужних наративів та мультимедійних елементів сприяє гуманізації розповідей, співчуттю та підзвітності. Підтримання прозорості щодо методів, джерел та етичних міркувань зміцнює довіру аудиторії. Однак, ця робота може мати емоційний та психологічний вплив на журналістів. Тому критично важливо надавати пріоритет практикам самообслуговування, консультаційним послугам та ресурсам підтримки психічного здоров'я для зменшення ризиків травм та вигорання. Дотримуючись цього комплексного підходу, журналісти можуть відігравати життєво важливу роль у сприянні підзвітності, забезпеченні справедливості та збереженні історичних записів під час російсько-української війни, одночасно підтримуючи власний психічний добробут.

ВИСНОВКИ

Дослідження історичного контексту журналістського документування воєнних злочинів дає цінну інформацію про еволюцію цього критичного аспекту ЗМІ. Завдяки всебічному аналізу, що охоплює кілька епох, ця наукова робота висвітлює кілька ключових висновків. У цьому дослідженні визначено еволюцію формування методів журналістського документування воєнних злочинів: історичний контекст військової журналістики, розвиток методів документування воєнних подій у журналістиці та місія журналістського документування.

Ключові результати нашого дослідження включають аналіз журналістики в умовах збройних конфліктів, розвиток та кодифікація міжнародного права у сфері воєнних злочинів, еволюцію журналістських інструментів документування воєнних злочинів, типологізації таких інструментів та створення цифрової абетки журналістського документування воєнних злочинів, що містить поради для медійників.

По-перше, нами визначено теоретичні засади аналізу журналістики в контексті воєнних конфліктів. Уявлення про воєнні злочини почали формуватися ще з давніх часів, але активна кодифікація відбувалася у XIX—XX століттях. Важливими віхами в історії регулювання воєнних злочинів було створення Червоного Хреста, Женевські конвенції, Гаазькі конвенції, Нюрнберзький та Токійський процеси, Міжнародний трибунал щодо Руанди та Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії. У роботі визначено правознавців, що заклали основи сучасного розуміння воєнних злочинів та гуманітарного права, можна виділити концепція «ворогів людства» Цицерона, спробу систематизації воєнних злочинів Френсіса Лібера, концепцію особистої відповідальності за злочини Роберта Джексона, вклад у внесення воєнних злочинів до міжнародної правової бази Герша Лаутерпахта, введення поняття «геноцид» як цілеспрямоване вбивство певної

групи людей Рафаеля Лемкіна, розробка дефініції воєнного злочину Шерифа Біссуні та інші. Сучасне визначення воєнних злочинів базується на порушенні норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. В Україні воєнні злочини визначаються Кримінальним кодексом та гармонізовані з міжнародними документами. Журналісти відіграють роль свідків і викривачів воєнних злочинів. Їхні інструменти: інтерв'ю, фото/відео фіксація, збір доказів. Місія журналістів полягає в тому, щоб зібрати інформацію, задокументувати та оприлюднити.

По-друге, ми дослідили еволюцію журналістських методів документування воєнних подій та інновації в журналістиці під час сучасних воєнних конфліктів. Методи документування воєнних злочинів еволюціонували разом із розвитком технологій, а досвід документування злочинів під час світових воєн став основою для сучасної воєнної журналістики. У роботі визначено, що у другій половині ХХ століття відбувся технологічний стрибок — комп'ютеризація, інтернет, соцмережі. Серед змін у сучасній журналістиці — широке застосування цифрових технологій, деконструкція монополії держави на інформацію, зростання ролі візуального контенту. З розвитком технологій, покращенням техніки та засобів масової комунікації, також з'явилися інновації: використання дронів, лайвстрімінгу, супутникових знімків, OSINT-аналізу. Залучення громадянських журналістів та краудсорсинг також допомагають у документуванні злочинів. У роботі також ведено приклади гучних випадків документування воєнних злочинів журналістами. У дослідженні запропоновано типологію методів документування воєнних подій за критеріями: джерела інформації (робота на місцях, робота з документами, цифрова журналістика та OSINT), спосіб взаємодії з героями матеріалів (безпосередній контакт, посередництво через організації, анонімна взаємодія), характер зібраних даних (текст, фото та відео, аудіоматеріали, фізичні докази), аналітичний та правовий аспект (фактчекінг,

контекстуалізація та аналіз, юридична прив'язка), форма подання матеріалів (текстова журналістика, аудіожурналістика, фотожурналістика, відеожурналістика, прямі етери), журналістський жанр (новинна, розслідувальна, документальна), рівень ризику (високий, низький).

По-третє, документування воєнних злочинів під час російсько-української війни вимагає від журналістів професіоналізму, етичних принципів та уваги до безпеки. Для ефективної роботи важливо розуміти правову базу та забезпечувати повний контекст подій. Безпека є пріоритетом: журналісти повинні проводити оцінку ризиків, мати належну підготовку та захисне спорядження, дотримуватися цифрової безпеки. Для роботи в зоні конфлікту необхідна акредитація та чіткі плани дій у надзвичайних ситуаціях. При документуванні злочинів необхідно дотримуватися етичних принципів: поваги до людської гідності, мінімізації шкоди, об'єктивності та захисту джерел інформації. Особливу увагу слід приділяти етичному проведенню інтерв'ю з постраждалими, уникаючи їх повторної травматизації. Журналісти часто зазнають психологічної травми через постійне вислуховування постраждалих та опрацювання травматичного контенту. Важливо дбати про себе: робити регулярні перерви, обмежувати кількість травматичних інтерв'ю, забезпечувати якісний відпочинок. У разі серйозних труднощів варто звертатися за професійною психологічною допомогою. Дотримуючись цих комплексних інструментів, методів, технік і етичних міркувань у процесі документування воєнних злочинів і порушень прав людини під час російсько-української війни, журналісти можуть відігравати життєво важливу роль у сприянні підзвітності, забезпеченні справедливості та збереженні історичних записів для майбутніх поколінь. Дотримання цього всебічного підходу не тільки підвищує цілісність та якість їхньої роботи, а й підтримує їхнє психічний добробут, дозволяючи виконувати це критично важливе завдання з емпатією, прозорістю та чесністю. Результатом структурування інструментів, методів та правил

журналістського документування воєнних злочинів стало створення цифрової абетки, яка за допомогою візуальних елементів полегшить медійникам фіксацію подій російсько-української війни та покращить їхню професійну діяльність.

Таким чином, у ході написання цієї роботи визначено історичний розвиток воєнної журналістики, її етапи та ключові події, що вплинули на її формування; окреслено роль журналістики у великих світових війнах, зокрема у Першій та Другій світових війнах, та з'ясовано, як вона вплинула на сприйняття війни суспільством; проаналізовано зміни в журналістиці під час сучасних воєнних конфліктів, зокрема використання нових медіаформатів і технологій; виділено важливість журналістського документування воєнних злочинів для суспільства, включаючи його вплив на суспільну думку. Проведене дослідження допомогло визначити історичні та сучасні тенденції у журналістиці, пов'язані з військовими конфліктами та воєнними злочинами, а також розкрити важливість журналістського документування для правопорядку, міжнародного співробітництва та суспільного обговорення надзвичайно важливих проблем. Такий науковий погляд сприяє кращому розумінню динаміки та впливу сучасної журналістики на сприйняття воєнних подій глобальною спільнотою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян К. Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні // Baltija Publishing. 2022. С. 1—14. URL : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-270-8-1> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Бакун С. Роль української журналістики в інформаційній війні. Восьма всеукраїнська студентська наукова конференція «Актуальні проблеми соціальних комунікацій». 2022. С. 8—11.
3. Військове законодавство України. Збірник нормативних актів. 2-ге вид. Київ : Атіка, 1999. 799 с.
4. Жугай В. Висвітлення російсько-української війни 2022 року у ЗМІ / В. Жугай // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 847—851.
5. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І. Михайлин. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
6. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
7. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
8. Кримінальний кодекс України: станом на 12 січня 2021 р. Харків : Право, 2021. 268 с.

9. Лешко У. Типологія жанрів інтернет-журналістики: теоретичні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2018. Вип. 44. С. 246—253.
10. Лещенко О. Я. Питання забезпечення цивільного захисту в зонах воєнно-політичного конфлікту: досвід України в умовах «гібридної війни» // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 5. С. 228—237.
11. Потятиник Б. Інтернет-журналістика. Львів : ПАІС, 2010. 246 с.
12. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації. Київ : Інститут журналістики, 2004. 375 с.
13. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / за заг. ред. Ю. Бідзілі. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 224 с.
14. Сорока М. Журналісти на війні. Документальні дослідження, хронікальний літопис, аналітика. Київ : Фоліо, 2022. 448 с.
15. Суверенітет України і міжнародне право / відпов. ред. В. Н. Денисов, В. І. Євінтов. Київ : Манускрипт, 1995. 360 с.
16. Тонкіх І. Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. 129 с.
17. Чепурний В. Про журналістику і журналістів у час війни. Український інформаційний простір. 2022. Т. 2, № 10. С. 321—337.
18. Чернікова К. Журналістика під час війни. як журналістам працювати в умовах бойових дій // UNIVERSUM. 2024. № 4. С. 135—137.
19. Чумак Т. Журналістика в умовах війни та глобальних викликів // Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів. 2023. С. 207—209.
20. Al-Adnan H. Inside Syria's War: The Extreme Dangers Faced By Local Reporters. Index on Censorship. 2016. Vol. 45. No. 2. P. 28—30.

21. Allan S. *Citizen Witnessing: Revisioning Journalism in Times of Crisis*. Cambridge : Polity, 2013. 254 p.
22. Bassiouni, M. C. *Crimes Against Humanity in International Criminal Law* : Martinus Nijhoff Publishers, 1999. 610 p.
23. Bell M. *The Journalism Of Attachment // Media Ethics*. 1999. P. 15—23.
24. Cassese A. *Cassese's International Criminal Law*. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2013. 414 p.
25. Chouliaraki L. *Journalism And The Visual Politics Of War And Conflict // The Routledge Companion to News and Journalism*. London, 2009. P. 564—576. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203869468-58> (date of access: 20.11.2024).
26. Džidić D. *Genocide And Crimes Against Humanity. Reporter's Guide to Investigating War Crimes*. Washington, DC, 2024. P. 119—133. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).
27. Fellmeth A., Horwitz M. *Guide to Latin in International Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2021. 344 p.
28. Greppi E. *The evolution of individual criminal responsibility under international law*. International Committee of the Red Cross. 1999. No. 835. P. 531—553.
29. Hansen M. *Physical And Digital Security. Reporter's Guide to Investigating War Crimes*. Washington, DC, 2024. P. 239—249. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).
30. Haviv R. *Documenting With Photo And Video. Reporter's Guide to Investigating War Crimes*. Washington, DC, 2024. P. 211—226. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

31. Hickman J. Why Have Few Journalists Been Prosecuted For Incitement To War Crimes?. *European Journal of Communication*. 2018. Vol. 33, no. 6. URL : <https://doi.org/10.1177/0267323118790151> (date of access: 20.11.2024).

32. Hockett, J. D. Justice Robert H. Jackson, the Supreme Court, and the Nuremberg Trial // *The Supreme Court Review*. 1990. P. 257—299.

33. Karstedt S., Brants C. *Transitional Justice and the Public Sphere*. Oñati : Hart Publishing, 2017. 360 p.

34. Knightley Ph. *The First Casualty: The War Correspondent as Hero and Myth-Maker from the Crimea to Iraq*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2004. 608 p.

35. Lamb C. *Conflict-Related Sexual Violence. Reporter's Guide to Investigating War Crimes*. Washington, DC, 2024. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

36. Lauterpacht H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes // *British Year Book of International Law*. Vol. 21. 1944. P. 58—95. URL : <https://philpapers.org/rec/LAUTLO-3> (date of access: 20.11.2024).

37. Lemkin, R. *Genocide* // *American Scholar*. Vol. 15. 1946. P. 227—230. URL : <http://pscourses.ucsd.edu/poli120n/Lemkin1946.pdf> (date of access: 20.11.2024).

38. Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. New Jersey : The Lawbook Exchange, Ltd., 2008. 674 p.

39. Green L. C. *International Regulation of Armed Conflict* // *International Criminal Law* / ed. by M. Cherif Bassiouni, 2nd ed., Ardsley, NY : Transnational Publishers, 2003, Vol. I. P. 91—355.

40. Lieber F. *Instructions for the Government of the Armies of the United States in the Field*. New York : D. Van Nostrand, 1863. 36 p. URL : <https://archive.org/details/governarmies00unitrich> (date of access: 20.11.2024).

41. Michael M. Attacks On Civilians. Reporter's Guide to Investigating War Crimes. Washington, DC, 2024. P. 43—60. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

42. Michael M. Collecting And Archiving Evidence. Reporter's Guide to Investigating War Crimes. Washington, DC, 2024. P. 134—143. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

43. Rees G. Interviewing Victims And Survivors. Reporter's Guide to Investigating War Crimes. Washington, DC, 2024. P. 227—238. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

44. Rees G. Self-Care For Covering Traumatic Events. Reporter's Guide to Investigating War Crimes. Washington, DC, 2024. P. 250—259. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

45. Reporting War: Journalism in Wartime / ed. by S. Allan, B. Zelizer. London : Routledge, 2004. 373 p.

46. Shapiro M. War Crimes, Atrocity and Justice. Cambridge : Polity Press, 2015. 219 p.

47. Simmons C. What Is Legal In War?. Reporter's Guide to Investigating War Crimes. Washington, DC, 2024. P. 20—42. URL : https://gijn.org/wp-content/uploads/2023/09/ReportersGuidetoInvestigatingWarCrimes_GlobalInvestigativeJournalismNetwork.pdf (date of access: 20.11.2024).

48. Spellman R. Journalist or Witness?: Reporters and War Crimes Tribunals. Gazette (Leiden, Netherlands). 2005. Vol. 67. No. 2. URL : <https://doi.org/10.1177/0016549205050127> (date of access: 20.11.2024).

49. Stig A., Ottosen R. *New Wars, New Media and New War Journalism: Professional and Legal Challenges in Conflict Reporting*. Gothenburg : Nordicom, 2014. 223 p.

50. Temple-Raston D. *Justice on the Grass: Three Rwandan Journalists, Their Trial for War Crimes and a Nation's Quest for Redemption*. NY : Simon and Schuster, 2005. 302 p.

51. Tumber H. *Journalists, War Crimes And International Justice* // *Media, War & Conflict*. 2008. Vol. 1. 3. URL : <https://doi.org/10.1177/1750635208097051> (date of access: 20.11.2024).

52. Tumber H. *Journalists And War Crimes* // *The Routledge Companion to News and Journalism*. 2009. P. 577—585. URL : <https://doi.org/10.4324/9780203869468-59> (date of access: 20.11.2024).

53. Virostková L. *Investigative Journalism at Times of War and Propaganda* // *Združenie MASS MEDIA SCIENCE*. 2022. No. 65. P. 14—28.

54. Zelizer B. *Remembering to Forget: Holocaust Memory Through the Camera's Eye*. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 300 p.

Досліджувані джерела

55. Адамович Н. Чи змінює війна стандарти журналістики, або Як писати про російські звірства, воєнні злочини й геноцид // *ZMINA*. 2022. URL : <https://zmina.info/articles/ukrayinskij-zhurnalistyczi-treba-perestaty-kompleksuvat-y/> (дата звернення: 20.11.2024).

56. Банташ В. Як фіксувати та документувати російські воєнні злочини — поради представника Ukrainian Legal Advisory Group // *Медіамейкер*. 2023. URL : [https://mediamaker.me/yak-fiksuvaty-ta-dokumentuvaty-rosijski-voyenni-](https://mediamaker.me/yak-fiksuvaty-ta-dokumentuvaty-rosijski-voyenni-zlochyyny-porady-predstavnyka-ukrainian-legal-advisory-group-2856/)

[zlochyyny-porady-predstavnyka-ukrainian-legal-advisory-group-2856/](https://mediamaker.me/yak-fiksuvaty-ta-dokumentuvaty-rosijski-voyenni-zlochyyny-porady-predstavnyka-ukrainian-legal-advisory-group-2856/) (дата звернення: 20.11.2024).

58. Буняк В. Понад 140 тисяч російських воєнних злочинів зафіксували в Україні за час повномасштабної війни. detector.media. URL : <https://detector.media/infospace/article/234976/2024-11-20-ponad-140-tysyach-rosiyskykh-voiennykh-zlochyniv-zafiksuvaly-v-ukraini-za-chas-povnomasshtabnoi-viyny/> (дата звернення: 20.11.2024).

59. В Україні зниклими безвісти офіційно вважаються 55 тисяч людей. Суспільне Новини. URL : <https://suspilne.media/845429-v-ukraini-zniklimi-bezvisti-oficijno-vvazautsa-55-tisac-ludej/> (дата звернення: 20.11.2024).

60. Види міжнародних злочинів і які вже вчинила РФ : Катерина Рашевська. Ukraïner. 2024. URL : <https://www.ukraïner.net/mizhnarodni-zlochyny/> (дата звернення: 20.11.2024).

61. Гангулі М. 15 порад для розслідування воєнних злочинів // Global Investigative Journalism Network. 2022. URL : <https://gijn.org/ua/15-porad-dla-rozsliduvanna-voennih-zlociniv/> (дата звернення: 20.11.2024).

62. Електронні докази воєнних злочинів і роль журналістів, медіа та соціальних медіа // Офіс Ради Європи в Україні. 2022. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/electronic-evidence-of-war-crimes-and-the-role-of-journalists-media-and-social-media> (дата звернення: 20.11.2024).

63. Жертвам від 4 до 83 років: найбільше сексуальних злочинів російські окупанти вчинили на Херсонщині. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-seksualni-zlochyny-rosiyskykh-viyskovykh-khersonshchyna/32622803.html> (дата звернення: 20.11.2024).

64. Коваль Д. Джерела інтерпретації статті 438 Кримінального Кодексу України. Truth Hounds. URL : <https://truth-hounds.org/cases/dzherela-interpretacziyi-statti-438-kryminalnogo-ko-deksu-ukrayiny/> (дата звернення: 20.11.2024).

65. Косянчук І. Як журналісти можуть допомогти фіксувати воєнні злочини? / Національна спілка журналістів України. 2023. URL : <https://nsju.org/navchannya/yak-zhurnalisty-mozhut-dopomogty-fiksuvaty-voyenni-zlochynu/> (дата звернення: 20.11.2024).

66. Кількість постраждалих українських дітей внаслідок повномасштабної війни рф проти України. Діти війни. URL : <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).

67. Основні положення женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Київ : Делегація МКЧХ в Україні, 2023. 88 с. URL : https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

68. Потятиник Б. 4 етапи розвитку нових медіа // Медіакритика. 2020. URL : <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/4-etapy-rozvytku-novuykh-media.html> (дата звернення: 20.11.2024).

69. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 // Міністерство соціальної політики України. URL : <https://www.msp.gov.ua/documents/6269.html> (дата звернення: 20.11.2024).

70. Село Гроза після обстрілу: найбільша кількість загиблих від ракетного удару в області // Гвара Медіа. 2023. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kO6u7q8GB2g> (дата звернення: 20.11.2024).

71. Україна ратифікувала Римський статут: у чому важливість та можливості. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3898016-ukraina-ratifikuvala-rimskij-statut-u-comu-vazlivist-ta-mozlivosti.html> (дата звернення: 20.11.2024).

72. Яценко С. С. Порухення законів та звичаїв війни // Велика українська енциклопедія. URL : https://vue.gov.ua/Порухення_законів_та_звичаїв_війни (дата звернення: 20.11.2024).

73. Vacheга Н. The Russians said beatings were my re-education. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61683513> (date of access: 20.11.2024).

74. Elements of Crimes. International Criminal Court. 39 p. URL : <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (date of access: 20.11.2024).

75. European Convention on Human Rights / European Court of Human Rights. URL : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 20.11.2024).

76. Geneva Convention / ICRC. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949> (дата звернення: 20.11.2024).

77. Hague Conventions. ICRC. URL : https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/hague-conventions (date of access: 20.11.2024).

78. International Humanitarian Law / European Commission. URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/international-humanitarian-law_en (дата звернення: 20.11.2024).

79. International law: Understanding justice in times of war. United Nations. URL: <https://unric.org/en/international-law-understanding-justice-in-times-of-war/> (date of access: 20.11.2024).

80. Janine di Giovanni. The First Draft of History // FP. 2021. URL : <https://foreignpolicy.com/2021/01/15/history-foreign-correspondents-media-press-journalism-war-reporting-photography/> (дата звернення: 20.11.2024).

81. Janine di Giovanni. What Does It Take To Cover A War? // NPR. 2014. URL : <https://www.npr.org/transcripts/369675846> (дата звернення: 20.11.2024).

82. Kondrat A. Russia has launched 465 chemical attacks since the start of the full-scale invasion. Svidomi. URL : <https://svidomi.in.ua/en/page/russia-has-launched-465-chemical-attacks-since-the-start-of-the-full-scale-invasion> (date of access: 20.11.2024).

83. Maloletka E. Ukraine's president says a new mass grave is found near a recaptured city // NPR. URL : <https://www.npr.org/2022/09/16/1123400735/ukraines-president-says-a-new-mass-grave-is-found-near-a-recaptured-city> (date of access: 20.11.2024).

84. Prosecute Russian War Crime. URL: <https://warcrimes.gov.ua/> (date of access: 20.11.2024).

85. Prosecutor General investigates the murder of 57 journalists as Russia's war crimes. Institute of Mass Information. URL : <https://imi.org.ua/en/news/prosecutor-general-investigates-the-murder-of-57-journalists-as-russia-s-war-crimes-i64713> (date of access: 20.11.2024).

86. Protection of Journalists. ICRC. URL : <https://casebook.icrc.org/case-study/protection-journalists> (date of access: 20.11.2024).

87. Report on Preliminary Examination Activities 2020. International Criminal Court, 2020. URL : <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2020-PE/2020-pe-report-eng.pdf> (date of access: 20.11.2024).

88. Robert H. Jackson. Justice Jackson's Final Report to the President Concerning the Nuremberg War Crimes Trial // Temple Law Quarterly. 1946. URL : https://www.roberthjackson.org/wp-content/uploads/2015/01/Justice_Jackson_s_Final_Report.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

89. Rome Statute / International Criminal Court. URL : <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

90. Stern D., Kelly M., Parker C. Bodies, rubble line the streets of Bucha following Russian retreat // The Washington Post. URL : <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/02/bucha-bodies-russia-retreat-kyiv/> (date of access: 20.11.2024).

91. Sullivan R. Juvenal Habyarimana, 57, Ruled Rwanda for 21 Years // The New York Times. 1994. URL : <https://www.nytimes.com/1994/04/07/obituaries/juvenal-habyarimana-57-ruled-rwanda-for-21-years.html> (дата звернення: 20.11.2024).

92. Syria air strikes: US and allies attack 'chemical weapons sites' // BBC. 2018. URL : <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43762251> (дата звернення: 20.11.2024).

93. Ukrainian teenagers with Kalashnikovs killed in gunfight against Russian forces // The Times. 2023. URL : <https://www.thetimes.co.uk/article/ukrainian-teenager-kalashnikov-video-killed-russians-berdyansk-m5vb8rd0f> (дата звернення: 20.11.2024).

94. Völkermord in Srebrenica // ZEIT ONLINE. 2007. URL : <https://www.zeit.de/online/2007/09/IGH-Srebrenica> (дата звернення: 20.11.2024).

Авторські розробки у галузі

95. Куліш П. «FPV-дрони на сьогодні найкрутіша зброя»: як працює рота ударних безпілотників «Ахіллес» // Гвара Медіа. 2024. URL : <https://gwaramedia.com/fpv-drony-vvazhaiu-na-sohodni-naykrutishoiu-zbroieiu-ia-k-pratsiuie-rota-udarnykh-bezpilotnykiv-akhilles/> (дата звернення: 20.11.2024).

96. Куліш П. «Окупанти їхали й стріляли по хатах»: історія однієї вулиці в Пісках-Радьківських // Гвара Медіа. 2023. URL : <https://gwaramedia.com/istoriya-odniiei-vuliczi/> (дата звернення: 20.11.2024).

97. Куліш П. «Харківщина — найзабрудненіша мінами територія»: як відбувається розмінування регіону // Гвара Медіа. 2024. URL : <https://gwaramedia.com/kharkivshchyna-nayzabrudnenisha-minamy-terytoriia-ia-vidbuvaietsia-rozminuvannia-rehionu/> (дата звернення: 20.11.2024).

98. Куліш П. Глибинні інтерв'ю з журналістами редакції «Гвара Медіа», // Google Drive. 2024. URL : https://drive.google.com/drive/folders/1_BS-wS1RAQvCWxvp3QpuPCw6r0nkET4C?usp=sharing (дата звернення: 20.11.2024).

99. Куліш П. Емоції, правда, конструктив: як журналістам розповідати про воєнні злочини та страждання цивільних / Медіамейкер. 2023. URL : <https://goo.su/a4G5YC> (дата звернення: 20.11.2024).

100. Куліш П. Пів року в сирій зоні: як відновлюють село Леб'яже на Харківщині // Гвара Медіа. 2023. URL : <https://gwaramedia.com/piv-roku-v-sirij-zoni-yak-vidnovlyuyut-selo-leb-yazhe-na-harkivshhini/> (дата звернення: 20.11.2024).

101. Куліш П. Райони Харкова: як виглядає місто після повномасштабного вторгнення РФ // Гвара Медіа. 2023. URL : <https://gwaramedia.com/yake-oblichchya-mayut-rajoni-harkova-pislya-prihodu-povnomasshtabnoi-vijni/> (дата звернення: 20.11.2024).

102. Куліш П. У Харкові російські ракети влучили в житлові будинки: є загиблий та поранені — фоторепортаж // Гвара Медіа. 2023. URL : <https://gwaramedia.com/u-harkovi-rosijski-raketi-vluchili-v-zhitlovi-budinki-ie-zagiblij-ta-poraneni-fotoreportazh/> (дата звернення: 20.11.2024).

103. Куліш П. Цифрова абетка журналістського документування воєнних злочинів. URL : <http://surl.li/niwrnx> (дата звернення: 20.11.2024).

ДОДАТОК

Цифрова абетка

журналістського документування воєнних злочинів

Куліш П. Цифрова абетка журналістського документування воєнних злочинів. Харків, 2024. 34 с.

[електронна версія видання доступна за посиланням: 103]

АНОТАЦІЯ

Куліш П. О. Інструменти журналістського документування воєнних злочинів: досвід незалежного регіонального видання «Гвара Медіа». — Кваліфікаційна наукова праця на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 061 Журналістика, освітньо-професійною програмою «Аудіовізуальні медіа та цифрова журналістика». — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2024 (*на правах рукопису*).

У кваліфікаційній роботі (інноваційному магістерському проєкті) визначено особливості процесу кодифікації міжнародного права у сфері воєнних злочинів і розвитку журналістських інструментів їх документування. Дослідження базується на порівняльно-правовому аналізі українського та міжнародного законодавства щодо воєнних злочинів (документація Міжнародного кримінального суду, Червоного Хреста, Женевських конвенцій, Гаазьких конвенцій, Нюрнберзької хартії, Харківської правозахисної групи). Проведено історико-генетичний та типологічний аналіз розвитку інструментів журналістського документування воєнних злочинів. Теоретичною базою проєкту є праці з юриспруденції, права та журналістики. Використано наукові ідеї Френсіса Лібера, Роберта Джексона, Герша Лаутерпахта і Рафаеля Лемкіна, що стали ключовими для формування концептуальної основи дослідження. Проведено case study незалежного видання «Гвара Медіа» на основі серії глибоких інтерв'ю з його очільником (Сергій Прокопенко) і журналістами (Дар'я Лобанок Денис Клименко, Вікторія Маньковська, Назар Гламазда). Практична частина включає створення авторської цифрової абетки документування воєнних злочинів, що містить поради для журналістів.

Проєкт складається зі вступу, двох розділів (у тому числі шістьох підрозділів), висновків, списку використаних джерел (103 найменування, з них 56 — іноземними мовами, 39 — досліджувані джерела, 9 — авторські розробки у галузі) і додатку. Проєкт містить три рисунки. Загальний обсяг проєкту — 90 сторінок (з них основна частина — 74 сторінки).

Ключові слова: воєнний злочин, Гвара Медіа, документування воєнних злочинів, журналістика, міжнародне право, російсько-українська війна.

ABSTRACT

Kulish A. Tools for Journalistic Documentation of War Crimes: the Experience of the Independent Regional Outlet “Gwara Media”. — Qualifying scientific work for a master's degree in specialty 061 Journalism, educational and professional program “Audiovisual Media and Digital Journalism.” — V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024 (*on the rights of the manuscript*).

The qualifying work (an innovative master's project) identifies the peculiarities of the process of codifying international law in the field of war crimes and the development of journalistic tools for documenting them. The study is based on a comparative legal analysis of Ukrainian and international legislation on war crimes (documentation of the International Criminal Court, the Red Cross, the Geneva Conventions, the Hague Conventions, the Nuremberg Charter, and the Kharkiv Human Rights Group). A historical, genetic, and typological analysis of the development of tools for journalistic documentation of war crimes was conducted. The theoretical basis of the project is works on jurisprudence, law, and journalism. The scientific ideas of Francis Lieber, Robert Jackson, Hersch Lauterpacht, and Raphael Lemkin were used as the key to forming the study's conceptual framework. A case study of the independent media outlet Gwara Media was conducted based on a series of in-depth interviews with its head (Serhiy Prokopenko) and journalists (Daria Lobanok, Denys Klymenko, Victoria Mankovska, and Nazar Glamazda). The practical part includes the creation of the author's digital alphabet for documenting war crimes, which contains tips for journalists.

The project includes an introduction, two sections (including six subsections), conclusions, a list of references (103 titles, including 56 in foreign languages, 39 research sources, 9 author's developments in the field), and an appendix. The project contains three pictures. The total volume of the project amounts to 90 pages, with 74 pages locating the main part.

Keywords: war crime, Gwara Media, documenting war crimes, journalism, international law, Russian-Ukrainian war.